

Lənkəran Dövlət Humanitar Kolleci

Musiqi və Təsviri incəsənət şöbəsi

Müəllim: Ruhəngiz İslam qızı Məhərrəmovə

gasanova.77@list.ru

Fənn: Azərbaycan musiqi ədəbiyyatı

İxtisas: Xalq çalğı alətləri

Mühazirə mövzusu № 1

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafı

Azərbaycanın zəngin musiqi sənəti çoxəsrlik inkişaf tarixinə malikdir. Bu musiqi

haqqında ilk məlumatlar arxeoloji qazıntılar

zamani əldə edilən bir sıra abidələrdən, Qobustan və Gəmiqaya qaya rəsmlərindən alınmışdır. "Kitabi - Dədə Qorqud"da Nizaminin, Füzulinin əsərlərində orta

əslərin musiqi həyatı, musiqi janrları, musiqi alətləri barədə zəngin məlumat verilmişdir. Azərbaycanın Səfiəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayi, Mirzəbəy, Mir Möhsün Nəvvab kimi məşhur alimlərinin risalələrində orta əsr musiqi mədəniyyətinin, ifaçılığının yüksək inkişaf səviyyəsi açıqlanmış, Azərbaycan musiqisinin nəzəri problemləri işlənilmişdir.

İlk yazılı ədəbi abidəmiz olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanında musiqi ilə bağlı bir sıra parçaların mövcudluğu, dastan boyunca müxtəlif musiqi alətlərinin adlarının çəkilməsi musiqimizin qədimliyinə əyani sübutdur.

İlk yazılı musiqi risalələrimiz hələ XIII əsrə aiddir. XIII-XV əsrlərdə Yaxın və Orta Şərqi musiqi-nəzəri fikrinin inkişafı məhz Azərbaycanın iki böyük alimi və musiqiçisi Səfiəddin Urməvi və Əbdülqadir Marağayinin

adları ilə bağlıdır. Urməvinin yazdığı "Kitab əl-Ədvar" və "Şərəfiyyə" risalələri Azərbaycanda musiqi elminin əsasını qoymuş və onun gələcək inkişafı üçün zəmin yaratmışdır. O, musiqi elminə "Sistemçilik" məktəbinin yaradıcısı kimi, banisi kimi daxil olmuşdur. Urməvinin yaratdığı musiqi sistemi, not cədvəli o dövrün ən kamil not sistemi idi.

Marağayidən sonra yaranmış risalələrdə Şərq musiqi nəzəriyyəsinin əsasını təşkil edən bir çox mürəkkəb nəzəri problemlər artıq qoyulmamış və qismən qoyulmuşsa da, müxtəlif variantlarda əvvəlkilərin təkrarı olmuşdur. Bu risalələrin əsas dəyəri isə onların təcrübi əhəmiyyətində idi. Bu dövrün risalələrindən Marağayinin kiçik oğlu Əbdüləziz Çələbinin "Nəqavətil Ədvar" risaləsini və onun oğlu Mahmud Çələbinin "Məqasid əl-Ədvar" əsərini göstərmək olar.

XVII əsrin əvvəllərində Cənubi Azərbaycanda yaranmış maraqlı risalələrdən biri də Mirzə bəyin "Musiqi haqda" risaləsidir. XIX yüzilliyin axırlarından etibarən Azərbaycanın bir sıra şəhərlərində musiqi məclisləri, cəmiyyətləri, dərnəkləri təşkil olunur.

XIX əsrin 80-ci illərində M.M.Nəvvab məşhur xanəndə Hacı Hüsü ilə birgə yaratdığı "Musiqiçilər məclisi"ndə musiqinin estetik problemləri, ifaçılıq, muğam sənəti müzakirə olunurdu. Məclisə məşhur xanəndə və sazəndələr Məşədi Cəmil Əmirov, İ.Abdullayev, S.Şuşinski, Sadıxcan və b. daxil idi. Şuşa vokal sənətinin görkəmli nümayəndələrindən Xarrat Qulunun tələbəsi Hacı Hüsü idi. O, muğamları bilən musiqişünas və alim olmuş, bir sıra muğamları təkmilləşdirmiş, yeni muğamları yaratmışdır.

Mirzə Sadıq Əsəd oğlu (Sadıxcan) əsrinin böyük tar ustadı olmuş, tarı rekonstruksiya etmiş və müasir tarın yaradıcısı olmuşdur. Məşədi Zeynal, Cəmil Əmirov, Şirin Axundov, Qurban Pirimov bu məktəbin davamçılarıdır. Zəngin tarixi dövr keçmiş Azərbaycan musiqisinin dünyada öz yeri vardır.

Dünyada bir neçə şəhər var ki, musiqi onun hər daşına, qalasına, ab-havasına hopmuşdur. Belə şəhərlərdən Avstriyanın Vyana, İtaliyanın Neapol, Azərbaycanın da Qarabağı, Şuşa şəhəridir. Hətta xalq arasında məşhur kəlam var ki, "Şuşada körpələr bələk də belə muğam üstündə ağlarlar".

Şuşa Qafqazının konservatoriyası təbirini haqlı olaraq qazanmışdır. Şuşa konservatoriyasının parlaq nümayəndələri dünyanın bütün qitələrində Azərbaycan musiqisini ləyaqətlə təmsil edərək ona şöhrət

gətirmişlər. Belə simaların sayı kifayət qədərdir. Şuşa Mir Möhsün Nəvvabın, Xarrat Qulunun, Hacı Hüsünün, Sadıxcanın, Məşədi İsinin, Əbdülbağı Zülalovun, Cabbar Qaryağdioğlunun, bəstəkarlardan Üzeyir Hacıbəyovun, Zülfüqar Hacıbəyovun, Fikrət Əmirovun, Niyazinin, Əfrasiyab Bədəlbəylinin, Soltan Hacıbəyovun, Əşrəf Abbasovun, Süleyman Ələsgərovun, müğənni Rəşid Behbudovun vətənidir. Bu diyar neçə-neçə belə musiqiçilər nəsli yetirmişdir.

XX əsrin ilk illərində ictimai-siyasi və mədəni yüksəliş şəraitində Üzeyir Hacıbəyov müasir Azərbaycan professional musiqi mədəniyyətinin əsasını qoydu və şifahi ənənəli milli sənətlə bəstəkar yaradıcılığının sintezini yaratdı. Bu da Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin fəal qarşılıqlı təsirinə səbəb oldu. 1908-ci ildə Ü.Hacıbəyov H.Z.Tağıyevin teatrında qoyduğu "Leyli və Məcnun" operası ilə təkcə Azərbaycan operasının deyil, bütün müsəlman Şərqində opera sənətinin əsasını qoydu, muğam-opera janrının yaradıcısı oldu. Onun "Arşın mal alan" musiqili komediyası ingilis, alman, Çin, ərəb, fars, polyak, Ukrayna, Belarus, gürcü və s. dillərə tərcümə edilmiş, Moskva, İstanbul, Nyu-York, Paris, London, Tehran, Qahirə, Pekin, Berlin, Varşava, Sofiya, Budapeşt, Buxarest və s. yerlərdə, 120 teatrın səhnəsində tamaşaya qoyulmuş, dəfələrlə ekranlaşdırılmışdır.

XX əsrin 30-cu illəri Azərbaycan musiqisinin yeni yüksəliş dövrü kimi səciyyələnir. Bu illərdə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası, yeni ifaçılıq kollektivləri, simfonik orkestr, xor, ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri, rəqs ansambli M.Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Filormoniyasında cəmləşdirildi.

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı, Musiqili Komediya Teatrı, Xalq Yaradıcılığı Evi, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdində Azərbaycan xalq musiqisini toplamaq və tədqiq etmək məqsədilə elmi-tədqiqat musiqi kabinetini təşkil edildi. Zamanın diqtəsi ilə Azərbaycan bəstəkarlarının simfonik və kamera musiqisi xaricdə geniş ifa edilməyə başlamışdır. F.Əmirovun "Şur" və "Kürd ovşarı", Niyazinin "Rast" simfonik muğamları, Q.Qarayevin və Ü.Hacıbəyovun simfonik əsərləri bir sıra ölkələrdə səslənmiş və yüksək qiymətləndirilmişdir.

Ötən əsrin 80-ci illərində A.Məlikov, X.Mirzəzadə, A.Əlizadə, F.Əlizadə, F.Qarayev, C.Quliyev və başqalarının əsərləri Avropa, Amerika, Asiya şəhərlərində uğurla ifa edilmişdir. Xalq artistləri R.Behbudov, Niyazi, Z.Xanlarova, M.Maqomayev və b. geniş şöhrət qazanmışlar. Müğənnilər F.Qasımova, X.Qasımova, pianoçu F.Bədəlbəyli, gənc pianoçulardan M.Hüseynov, M.Adıgözəlzadə və b. müxtəlif müsabiqələrin laureatlarıdır. Bəstəkarlarımızın əsərlərini dinləyiciyə, tamaşaçıya çatdırmaqda, onları təbliğ etməkdə hazırda fəaliyyətdə olan

dirijorlarımızın - R.Abdullayevin, C.Cəfərovun, Y.Adıgözəlovun, T.Göyçayevin, G.İmanovanın, R.Mustafayevin, N.Əzimovun və b-nin əməyi qeyd olunmalıdır. Azərbaycan muğam ifaçılıq və el sənəti ənənələrinin qorunub saxlanılması və inkişafında xanəndələrdən xalq artistləri X.Şuşinski, R.Muradova, Ş.Ələkbərova, Ə.Əliyev, S.Qədimova, F.Mehrəliyeva, T.İsmayılova, A.Babayev, İ.Rzayev, əməkdar artistlər Z.Adıgözəlov, H.Hüseynov, Q.Rüstəmov, C.Əkbərov, A.Qasimov, tarzənlərdən xalq artistləri Ə.Bakıxanov, H.Məmmədov, B.Mənsurov, Ə.Quliyev, R.Quliyev, əməkdar artistlər Ə.Dadaşov, M.Muradov, F.Ələkbərov, kamança ifaçılarından xalq artisti H.Əliyev, qarmon çalanlardan Abutalıb (A.Yusifov), Kor Əhəd, Kərbəlayi Lətif, T.Dəmirov, A.İsrafilov, saz ustası Ə.Nəsibov və başqalarının xidməti xüsusi qeyd olunmalıdır. Azərbaycan estrada və caz musiqisi də uğurla inkişaf edir. T.Quliyev, R.Hacıyev 1941-ci ildə yaranmış Azərbaycan Dövlət Caz Orkestri üçün əsərlər bəstələyirdilər. P.Rüstəmbəyov (saksafon), A.Bünyadzadə, D.Bağırbəyova və b. orkestrin ilk ifaçıları olmuşlar. 1956-cı ildə Azərbaycan Dövlət Estrada Orkestri (bədi rəhbəri R.Hacıyev), 1957-ci ildə "Biz Bakıdanıq" estrada ansamblı, 1960-cı ildə Azərbaycan Televiziya və Radiosunun Estrada Orkestri, ötən əsrin 60-cı illərində "Qaya" kvarteti, 1966-cı ildə Azərbaycan Dövlət Mahnı Teatrı, 1975-ci ildə Azərbaycan Dövlət Estrada-Simfonik Orkestri yaranmış və Azərbaycan estrada sənətinin inkişafında mühüm rol oynamışlar.

Müharibədən sonrakı illərdə Estrada sənətinin bədii səviyyəsinin yüksəlməsinə opera müğənnilərinin təsiri olmuşdur. R.Behbudov və M.Maqomayevin yaradıcılığı estrada sənətini zənginləşdirmişdir. Azərbaycan caz musiqisinin inkişafında bəstəkar və pianoçu V.Mustafazadənin müstəsna rolu olmuşdur. V.Mustafazadə təşkil etdiyi "Sevil" və "Muğam" ansambllarının rəhbəri olmuş, 8-ci Beynəlxalq Caz Müsabiqəsində 1-ci mükafata layiq görülmüşdür. R.Babayev, V.Sadiqov, A.Hüseynov, C.Zeynalli, Ə.Mustafazadə və başqa caz ifaçıları da tanınmışlar.

Ölkənin hazırkı siyasi durumu, daim müharibə təhlükəsi, Vətəni tərənnüm edən, Vətəni müdafiəyə çağıran Qarabağ müharibəsinə həsr edilən əsərlər bəstəkar yaradıcılığının mühüm hissəsini təşkil edir. Bunların sırasında V.Adıgözəlovun "Qarabağ şikəstəsi" və "Qəm karvanı" oratoriyaları, T.Bakıxanovun "Qarabağ harayı" (2001) simfoniyası, A.Əlizadənin "Ana torpaq" odası, N.Məmmədovun Xocalı hadisələrinə həsr edilmiş 7-ci simfoniyası, R.Mustafayevin "Haqq sənindədir, Azərbaycan" kantatası, H.Xanməmmədovun "Əlimdə sazım ağlar" xalq

çalğı alətləri üçün poeması, S.İbrahimovanın "Vətən şəhidləri" kantatası, tar və simli orkestr üçün "Sənin üçün darıxıram, Şuşam" və b. xüsusi yer tutur.

2002-ci ildə A.Əlizadənin A.Dümanın əsəri əsasında "Qafqaza səyahət" baletinin ilk tamaşası oldu. Bu illərdə T.Bakıxanovun "Xeyir və Şər" bir pərdəli baleti, H.Məmmədovun "Şeyx Sənan", O.Zülfüqarovun "Əlibaba və 40 quldur" baleti yazılmışdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan bəstəkarlarının xaricdə müxtəlif musiqi festivallarında, beynəlxalq müsabiqələrdə, dünyanın mötəbər mədəniyyət, musiqi layihələrində iştirak etmək, Azərbaycan musiqisini dünyada təmsil edib, onu bir daha tanıtdırmaq imkanları genişlənir.

A.Məlikovun, V.Adıgözəlovun, X.Mirzəzadənin, A.Əlizadənin, T.Bakıxanovun, F.Qarayevin, İ.Hacıbəyovun, F.Əlizadənin, C.Quliyevin, E.Dadaşovanın, R.Həsənovanın, Q.Məmmədovun, F.Hüseynovun, əsərləri Türkiyədə, Norveçdə, Hollandiyada, Kiprdə, ABŞ-da, İsveçrədə, Almaniyada, Tailandda və b. ölkələrdə səslənmiş, nüfuzlu müsabiqələrin qalibləri olmuşlar. Türkiyədə A.Məlikovun, V.Adıgözəlovun, Kiprdə T.Bakıxanovun və başqalarının əsərlərinin premyeraları keçirilmişdir. Hollandiyada F.Qarayevin, F.Əlizadənin, R.Həsənovanın əsərləri ifa edilmişdir. "İpək yolu" layihəsində F.Əlizadə və C.Quliyevin iştirakı uğurla nəticələnmişdir. F.Hüseynov YUNESKO və Yaponiyanın keçirdiyi müsabiqənin ("Zamana səyahət" simfonik orkestri üçün konsert) qalibi olmuş, BMT-nin mükafatına ("Qoy dünyada sülh olsun" oratoriyası) layiq görülmüşdür.

1999-cu ildə mahir muğam ifaçısı A.Qasımov muğam sənətinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi yolunda nailiyyətlərinə görə YUNESKO-nun qızıl medalı ilə təltif edilmişdir. Fransada keçirilən beynəlxalq festivalda Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin (bədi rəhbər və dirijor, xalq artisti R.Abdullayev) ifasında Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev və F.Əmirovun əsərləri uğurla ifa edilmişdir. Almaniyada "Ekspo - 2000" beynəlxalq sərgisində Azərbaycan Dövlət Kamera Orkestrinin, Dövlət Mahnı Teatrının, Dövlət Rəqs Ansamblının və bir qrup incəsənət xadimlərinin parlaq çıxışı da bu çağın musiqi həyatının diqqət mərkəzində olmuşdur.

2003-cü ildə V.Adıgözəlovun Azərbaycan şairəsi Nətvana həsr edilmiş "Xan qızı Nətvan" operasının premyerası oldu. Görkəmli bəstəkarımızın bu əsəri milli operanın inkişaf tarixində layiqli yerini tutdu.

2006-cı ildə Bakıda dünya şöhrətli musiqiçi Mstislav Rastropoviçin təşəbbüsü ilə Şostakoviç Festivalı keçirilmişdir. Festival dahi rus bəstəkarının anadan olmasının 100 illik yubileyinə həsr olunmuşdur. 2007-ci ildə İtaliyada "Vela festival" "Klassik Ariano" festivalında Azərbaycan Dövlət Simfonik orkestrinin ifasında Ü.Hacıbəyov, Q.Qarayev və F.Əmirovun əsərləri uğurla ifa

edilmişdir. 2007-ci ildə Bakıda Vokalçıların Bülbül adına IV Beynəlxalq Müsabiqəsi keçirilmişdir. Bu mötəbər müsabiqədə Rusiyadan, Ukraynadan, Gürcüstandan, Belorusiyadan, Türkiyədən, Özbəkistandan, Qazaxıstandan 70 vokalçı iştirak edirdi. 2007-ci ildə Heydər Əliyev Fondunun təşkilatçılığı ilə Bakıda I Beynəlxalq Mstislav Rastropoviç Festivalı keçirilmişdir. Festival çərçivəsində Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında bəstəkar Firəngiz Əlizadənin "Qarabağnamə" operasının premyerası böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdir. 2007-ci ildə F.Əlizadə YUNESKO nun "Dünyanın artisti" adına layiq görülmüşdür.

Zəngin Azərbaycan musiqisi bu gün özünün yeni dövrünü yaşayır. Biz ondan yeni böyük qələbələr, daha gözəl əsərlər və parlaq istedadlar gözləyirik.

Üzeyir Hacıbəyli Həyat və yaradıcılığı

Üzeyir Əbdül Hüseyn oğlu Hacıbəyli 1885-ci ildə Şuşa yaxınlığında, Ağcabədidə anadan olmuşdur. Atası ədəbiyyat sahəsində, anası isə musiqi sahəsində yüksək mövqə tutmuşlar. Musiqiyə olan həvəsi anasından mənimsəmiş Ü.Hacıbəyli 7 yaşında ikən tarda və kamançada yaxşı çalır, muğamat oxuyurdu.

Ü.Hacıbəyli 1897-ci ildə Şuşada olan iki illik rus-tatar məktəbinə daxil olur. Həmin məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirdikdən sonra 1899-cu ildə Qori müəllimlər seminariyasına daxil olur. Seminariyada təhsil aldığı müddətdə o, pedaqogika, rus dili, riyaziyyat, təbiət şünaslıq, rəsim və rəsimxətdən nümunəvi sınaq dərsləri aparmışdır. 1904-cü ildə seminariyanı bitirdikdən sonra Bakıya qayıdır və Hadrut kəndində müəllimlik edir. İbtidai siniflərdə dərs deməklə yanaşı o, şagirdlərdən ibarət xor kollektiv təşkil edir. Sonralar o, Bibi- Heybətdə "Səadət" məktəbində Azərbaycan və rus dillərindən, eləcədə nəğmə və hesabdən dərs deməklə məşğul olmuşdur.

1905-ci ildə Ü.Hacıbəyli "Filankəs" ləqəbi ilə "Həqiqət", "İrşad", "Tərəqqi" qəzetlərində çıxışlar edir, kiçik məqalə və felyetonlar vasitəsilə "Ordan-burdan" başlığı altında vacib məsələləri oxucuların nəzərinə çatdırırdı.

Ü.Hacıbəyli 1907-ci ildə opera yazmaq qərarına gəlir. Bu dövrə qədər hələ Azərbaycanda opera yazılmamışdır. Onun yaratdığı ilk "Leyli və Məcnun" operası Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində ilk opera olmuş və çox böyük

müvəffəqiyyət qazanmışdır. Bəstəkar bu opera ilə Azərbaycanda opera sənətinin təməlini qoydu.

Dahi Azərbaycan şairi M.Füzulinin operası əsasında yazılmış bu opera “Nicat” cəmiyyətinin teatr bölməsinin opera artistləri tərəfindən tamaşaya qoymuşdu.

Ü.Hacıbəyli “Leyli və Məcnun” operasından sonra ardıcıl olaraq bir sıra operalar yazmışdır: “Şeyx Sənan” (1909). “Rüstəm və Söhrab” (1911), “Şah Abbas və Xurşudbanu ” (1912), “Əsli və Kərəm” (1912), “Harun və Leyla” (1915).

1911-ci ildə Ü.Hacıbəyli musiqi təhsili almaq üçün Moskvaya gedir. Lakin maddi vəziyyəti çətin olduğundan təhsilini davam etdirə bilmir. Bakıya qayıdaraq yazdığı operaları səhnəyə qoymaqla məşğul olur.

1913- cü ildə musiqi təhsilini davam etdirmək üçün bu dəfə Peterburqda gedərək konservatoriyaya daxil olur. Bu dövrdə o, “Arşın mal alan” musiqili komediyasını yazır.

1914- cü ildə Bakıya qayıdan Ü. Hacıbəyli mətbuatda bir sıra məqalələrlə çıxışlar edir. Onun “Boşboğazlar”, “Məzəli işlərimiz”, “Müsəlmançılıq”, “O, heç”, “Küçülük” felfetonları tənqidi nöqteyi nəzərdən qiymətlidir.

1915-ci ildən etibarən Ü. Hacıbəyli “Yeni iqbal” qəzetinin redaktoru, 1906-cı ildən etibarən isə müdiri və baş redaktoru olmuşdur.

Ü.Hacıbəyli 1921-ci idə Bakıda “türk musiqi məktəbini” təşkil edir. Əvvəllər fəaliyyət göstərən xalq konservatoriyası 1921-ci ildən etibarən artıq Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası adlanır. 1926-cı ildən etibarən “türk musiqi məktəbini” Ü. Hacıbəylinin təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının tərkibinə daxil olur və onun xalq musiqi şöbəsi adlanır. 1926- cı ildə Ü. Hacıbəyli əvvəl konservatoriyanın prorektoru, sonra isə ömrünün axırınadək rektoru vəzifəsində çalışmışdır.

Ü.Hacıbəyli Azərbaycan milli folklorunu dərinlən öyrənirdi. O, M. Moqomayev ilə birlikdə 1927-ci ildə bir sıra Azərbaycan xalq mahnılarını toplamış, nato salmış və işləmişdir. Həmin dövrdə (1920-1945-ci illər ərzində) Ü.Hacıbəyli “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” adlı böyük əhəmiyyət kəsb edən elmi-tədqiqat əsərini yazır.

Bəstəkar kütləvi mahnı janrında da öz istedadını nümayiş etdirirdi. Onun “Döyüşçülər marşı”, “Qara gözlər”, “Komsomolçu qız” mahnılarında milli kolorit öz əksini tapır.

Ü.Hacıbəyli İran şairi Firdövsinin (934 - 1020) anadan olmasının 1000 illiyi münasibətilə xor və sinfonik orkestr üçün kantata yazmışdır ki, bununla o, Azərbaycanda ilk kontata janrının əsasını qoymuşdu.

1931-ci ildə Ü.Hacıbəyli Azərbaycanda ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestrinin təşkil olunmasında yaxından iştirak etmişdir. Həmin orkestr üçün

“Cahargah”, “Şur” fantaziyalarını yazmışdır. 1936-cı ildə bəstəkar Dövlət xor kollektivini yaradır.

Ü.Hacıbəylinin 1932- ci ilədək yazdığı sinfonik orkestr üçün təntənəli marş, xor və orkestr üçün təntənəli himn, fortepiono, skrika və violençel üçün trio və bu kimi əsərlər demək olar ki, “Koroğlu” operasının yaranmasına bir növ hazırlıq idi.

Ü.Hacıbəyli 1932-1936-cı illərdə “Koroğlu”operası üzərində işləyərək ilk Azərbaycan klassik opera növünü yaratmışdır. Operanın ilk tamaşası 1937-ci ildə (30/IV) olmuşdur və həddindən artıq böyük müvəffəqiyyətlər qazanmışdır. Opera həmçinin 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyündə müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulmuş və paytaxt dinləyicilərinin rəğbətini qazanmışdır. “Koroğlu” operasında bəstəkar ilk dəfə olaraq milli musiqini Avropa klassik opera ənənələri ilə birləşdirərək vahid bir əsər növünü yaratmağa müyəssər olmuşdur.

Musiqili komediya janrında bəstəkar “Ər və arvad”, “O olmasın, bu olsun” (1910), “Arşın mal alan” əsərlərini yazmışdır. Onun bu komediyalarında qadın azadlığı uğrunda olan mübarizə öz əksini tapmışdır.

1940-cı ildə Ü.Hacıbəyli Dövlət mükafatına layiq görülür.

1941-1945-ci ildə illərdə o, böyük Vətən müharibəsinə həsr olunmuş bir sıra əsərlər yazmışdır. Onun “Vətən uğrunda” mahnı silsiləsinə “Şəfəq bacısına”, “Ananın oğluna nəsihəti”, “Yaralı döyüşçünün heykəsi”, “Döyüşçülər marşı” kimi mahnılar daxildir. Bəstəkar həmçinin solist, xor və sinfonik orkestr üçün “Vətən və cəbhə” kantatasını da ayrı yazmışdır.

Bu illərdə Ü.Hacıbəyli dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin (1141-1209) anadan olmasının 800 illik yubileyi münasibətilə şairin sözlərinə “Sevgili canan”, “Sənsiz” romanslarını yazmışdır.

Bu dövrdə Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında yaranan yeni bir janr da diqqəti cəlb edir. Bu instrumental janra aid olan qəhrəmani əhval-ruhiyyə daşıyan “Cəngi” idi. Marş ritmində olan bu rəqs sanki mübariz hərbiçilərin qüvvəsini səfərbər edir.

Azərbaycan Respublikasının dövlət himni Ü. Hacıbəyliyə məxsusdur.

Ü. Hacıbəyli 1945-1946 cı illərdə müasir mövzuda olan “Firuzə” operası üzərində işləməyə başlamışdır. Bu, bəstəkarın son operası idi. Lakin o, operanı tamamlamağa çatmır. Ü. Hacıbəyli xəstələnir və 1948- ci ildə Bakıda vəfat edir.

Bəstəkarın fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilmişdir. 1937-ci ildə Azərbaycan SSR-nin xalq artisti, bir il sonra SSR-nin xalq artisti adına layiq görülmüşdür. Onun ədəbi, elmi və musiqi irsi mətbuatda yüksək qiymətləndirilmişdir.

1945-ci ildə Ü.Hacıbəyli Azərbaycan Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvi seçilmişdir. O, daima ictimai aparmış, mətbuatda çıxış etmişdir. Yazdığı məqalələrin əsas ideyası Azərbaycan musiqisinin inkişafı probleminə həsr olmuşdur. Azərbaycan professional musiqinin banisi Ü.Hacıbəyli görkəmli bəstəkar,

musiqiçi, ictimai xadim alim, gözəl publisist və pedaqoq olaraq Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin yaranmasında da böyük rol oynamışdır. Musiqi üslubunun özünə məxsusluğu, xaqılıq, yüksək ideyalılıq və millilik. Ü.Hacıbəyli yaradıcılığının diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərindəndir.

Mühazirə mövzusu № 2

“Leyli və Məcnun” operası

“Leyli və Məcnun” operası 12 (25) yanvar 1908-ci il tarixi Azərbaycan musiqisinə həmişəlik həkk olunmuşdur. Məhz bu gün “Leyli və Məcnun” operası ilk dəfə oynanılmışdı, məhz bu gün bütün müsəlman Şərqiində ilk dəfə opera yaranmışdır. Bu gündən etibarən Azərbaycan musiqisində elə bir sahə, elə bir janr meydana gəlməmişdir ki, bu və ya digər şəkildə Üzeyir Hacıbəylinin adıyla bağlı olmasın.

“Leyli və Məcnun” operasının librettosunu Üzeyir Hacıbəyli XVI əsrin böyük şairi Məhəmməd Füzulinin eyniadlı poeması əsasında yazmışdı. Bəstəkar operadakı qəzəllərin bəzilərini Füzulinin “Divan”ından götürmüşdü.

Opera janrının xüsusiyyətiylə əlaqədar olaraq Üzeyir Hacıbəyli əsərin librettosunu yazarkən Füzuli poemasının mətnini xeyli ixtisar etmişdi. Bir sıra hissələrin mətnini isə bəstəkar özü yazmışdı. Ü.Hacıbəyli Füzuli poemasında olan bəzi hadisələri, məsələn Məcnunun doğulmasını, onun atası ilə Məkkəyə getməsinə, atasının məzarı üzərində Məcnunun naləsini və poemanın axıncı səhnəsini verməmişdir. Lakin bununla bərabər, bəstəkarın yüksək dramaturji hissiyatı, ona Füzuli poemasının əsas süjet fabulasını, ictimai fəlsəfi, əxlaqi ideyasını saxlamağa kömək etmişdi.

“Leyli və Məcnun” operasını bəstəkar 1907-ci ildə yazmağa başlamışdı. Lakin bu mövzuda opera yazmaq fikrinə Ü.Hacıbəyli hələ çox qabaqlar, 1897-1898-ci illərdə Şuşada yaşayarkən düşmüşdü. Biz bu faktı təkrar olduğuna baxmayaraq gətirməyə bilmirik. Bu illərdə 13 yaşlı Üzeyir doğma Şuşa şəhərində səhnə həvəskarlarının oynadığı “Məcnun Leylinin məzarı üstündə” mövzusunda kiçik bir səhnəni görmüşdü. Həmin səhnədə məşhur xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu Məcnun rolunu oynayırdı. Üzeyirin özü isə xorda oxuyurdu. Bu səhnə kiçik Üzeyiri elə həyəcanlandırmışdı ki, bir neçə ildən sonra

Bakıya gələndə onda opera yazmaq fikri daha da güclənmişdi. 1928-29-cu illər “Leyli və Məcnun” tamaşası, Məcnun – H.Sarabski.

Operanın yaranma tarixini xatırlayan bəstəkar yazırdı: “Mən xalq yaradıcılığının klassik nümunələri olan muğamlardan musiqi materialı kimi istifadə etməyi nəzərdə tutmuşdum. Vəzifəm ancaq Füzuli poemasının sözlərinə forma və məzmunca zəngin, rəngarəng muğamlardan musiqi seçmək, hadisələrin dramatik planını işləyib hazırlamaq idi” .

“Leyli və Məcnun” operası böyük çətinliklərlə tamaşaya qoyulmuşdu. Çətinliklərdən biri də Leyli roluna ifaçı tapmaq məsələsi idi. Axı müsəlman qayda-qanunlarına görə qadınlar səhnəyə buraxılmırdı. Uzun axtarışlardan sonra tamaşanın təşkilatçıları Əbdürrəhim Fərəcov adlı gözəl səsi olan bir aşbaz şagirdinə rast gəldilər. Ona çox yalvarandan sonra Leyli rolunu oynamağa razı oldu, amma bir şərtlə ki, bunu heç kəs bilməsin. O, bu rolu yalnız premyerada ifa etdi, sonrakı tamaşalarda bu rolu müvəffəqiyyətlə ifa edən Ə.Ağdamski (Ə.Bədəlbəyli) oldu.

Belə böyük çətinliklərlə hazırlanan “Leyli və Məcnun”un ilk tamaşası müvəffəqiyyət qazanaraq o dövrün mədəni həyatında mühüm hadisə oldu. Nəinki Bakının özündən, habelə başqa şəhərlərdən Tiflisdən, Yerevandan, Lənkərandan, Şuşadan, Şamaxıdan gəlmiş tamaşaçılar teatrın dörd tərəfini tutmuşdular. Bilet tapmaq mümkün deyildi. Qonaqların arasında Azərbaycanın məşhur şairi Abbas Səhhət də var idi. O, bir qrup ziyalı ilə Şamaxıdan xüsusi olaraq bu tamaşaya baxmaq üçün gəlmişdi. “Leyli və Məcnun” operasının tamaşalarından sonra o dövrün müxtəlif qəzetlərində çoxlu resenziyalar çap edilirdi.

Musiqisi

Operanın obrazlarının daxili aləmini açan əsas musiqi materialı muğamlardır. Onlar operada ariyaları, ariozo, reçitativləri, ansambları əvəz edərək demək olar ki, bütün iştirakçıların partiyasında vardır. Ü.Hacıbəyli bu əsərdə muğamlara və onların şöbələrinə müraciət edərkən, zəngin muğam xəzinəsindən yalnız o muğamları seçmişdir ki, onlar müəyyən səhnələrin ümum əhval-ruhiyyəsinə və personajların xasiyyətinə uyğun gəlsin. Muğamları seçərkən Ü.Hacıbəyli xalq musiqi təfəkkürü meyarları ilə hesablaşmış, bu anlayışları əsas tutmuşdu. O, operanın I pərdəsində qəhrəmanların – Leyli və Məcnunun, lirik əhval-ruhiyyəsinə uyğun gələn “Mahur-hindi” və “Segah” kimi açıq ruhlu, lirik xarakterli muğamlardan istifadə etmişdi. Leyli və Məcnunun qarşılıqlı məhəbbəti bu muğamların improvizasiyasının şən ruhuna uyğun gəlir. Gələcəkdə Leyli və Məcnunun partiyalarında yalnız qüssə, kədər hisslərini doğuran muğamlar səslənir. Artıq I pərdədə Məcnunun atasının nigarançılığı ilə əlaqədar olaraq “Çahargah” məqamının həyəcanlı intonasiyaları bu səhnənin lirik əhval-ruhiyyəsinə təzad

gətirir. Bu səhnə gələcək faciənin ekspozisiyası kimi səslənir. Dramaturji cəhətdən operanın II pərdəsinin səhnəsi Leylinin atasının Məcnunun elçilərinə rədd cavabı verməsi səhnəsidir. Bu səhnədən sonra “Şur” muğamının “Şur-Şahnaz” şöbəsinə Məcnunun partiyası səslənir. Burada onun iztirabları, onun dərin ümitsizlik hissləri verilmişdi. Bu pərdə İbn-Sələmə ərə verilmiş Leylinin “Qatar” muğamında oxuduğu solosu ilə bitir. Dramatik cəhətdən çox gərgin, zildə səslənən bu partiyada Leylinin hədsiz dərdi, fəryadı əks edilmişdi. Sonrakı pərdələrdə Məcnun “Bayatı-Şiraz”, “Şüştər”, “Bayatı-Kürd” kimi muğamlar ilə xarakterizə edilmişdi. Səhra

səhnəsində Məcnunun əzab və iztirabları əsasən qəmginlik doğuran “Bayatı-Şiraz” muğamı ilə ifadə edilir. Bu səhnəyə böyük təzad gətirən mərd xasiyyətli və marş ritmli Nofəlin partiyasıdır ki, “Heyratı” zərb muğamı ilə verilmişdi. Bu cür təzad yaradan digər hissə, Məcnunun “Leyli ilə İbn-Sələmin toyunda oxuduğu “Şüştər” muğamıdır. Bu

hissədən sonra həmin muğamın əsasında Leyli ilə İbn-Sələmin dueti səslənir. Son pərdədə taleyindən şikayət edən Məcnun, özünün qəmqüssəsini “Bayatı-Kürd” vasitəsilə izhar edir. Operanın ansambl nömrələrindən ən maraqlısı I pərdədəki triodur (iştirakçılar – Məcnun, anası və atasıdır). Bu trioda Ü.Hacıbəyli ilk dəfə olaraq ansamblın hər bir iştirakçısının partiyasının fərdiləşdirilməsinə nail olmuşdur.

Operanın xor səhnələri dramaturji cəhətdən böyük əhəmiyyətə malikdir. Operanın məşhur “Şəbi-hicran” xoru əsərin proloqunu təşkil edərək, onun sanki epiqrafı olmuş və operanın ümumi əhval-ruhiyyəsini gözəl ifadə edə bilmişdi. Xorun melodiyası xalqındır, sözləri Füzulinin “Divan”ından götürülmüşdü. Bu xorun valehedici melodiyası Ü.Hacıbəyli hələ seminariya illərində özünə cəlb etmişdi. O bu melodiyayı hələ o vaxtlar seminariya yoldaşlarının ifasında skripkada müşayiət edərək səsləndirmişdi. Bu haqda bəstəkarın seminariya yoldaşı Ə.Terequlov belə yazır: “...Üzeyir yaxın yoldaşlarının iştirakı ilə “Şəbi-hicran” havasını xorla oxumağa səy göstərirdi. Pis alınmırdı və bu iş yoldaşlarının çox xoşuna gəlirdi”. Operanın iki xoru “Şəbi-hicran” və ərəblərin son xoru əsəri ümumi haşiyəyə alır. Epik planda verilmiş son xor qəhrəmanların faciəsini nəql edərək əsərin epiloqu kimi səslənir. Operanın bəzi xorları səhnə hadisələrinin inkişafına kömək edir (məsələn, elçilərin iki xoru, ərəblərin “Söylə bir görək” xoru, Leyli və Məcnunun yoldaşlarının xoru). Xorların bəziləri isə operada müəyyən əhval-ruhiyyə, emosional şərait yaratmaq rolunu oynayır (qızların səhnə arxasında oxuduqları xoru, Məcnunun yoldaşlarının xorunu və s. göstərmək olar). Ü.Hacıbəyli qızların birinci xorunda lirik xalq mahnısı “Evləri var xana-xana”,

qızların ikinci xorunda isə “Bu gələn yara bənzər” lirik xalq mahnısından istifadə etmişdi.

Bu gün biz “Leyli və Məcnun”a musiqimizin ilkin və ibtidai mərhələsi kimi deyil, həmişə yeni, müasir səslənən ölməz sənət əsəri kimi yanaşıırıq. Onun bir əsrdən artıq səhnədə uğurla getməsi buna parlaq sübutdur.

Mühazirə mövzusu № 3

“Arşın mal alan” operettası

“Arşın mal alan”ı Azərbaycan musiqisinin bütün dünyanı dolanmış ilk qaranquşu adlandırmaq olar. 1911-1913-cü illərdə yazılmış bu operettanın ilk tamaşası 1913-cü il oktyabrın 25-də Bakıda H.Z.Tağıyev teatrında olmuşdur. Premyerada müəllif özü iştirak etməmişdir. Tezliklə operetta başqa dillərə tərcümə olunmuş, şöhrəti bütün Şərqi yayılmış, Avropa və Amerikaya çatmışdı. İranda, Türkiyədə milli musiqi teatrlarının yaranmasına əhəmiyyətli təsir etmişdir.

“Arşın mal alan”ın janrı operetta, daha dəqiq desək, “lirik operaya” aiddir.

Bu musiqi əsərin ədəbi mətni, yəni librettosu bütünlüklə Ü.Hacıbəyliyə məxsusdur. Sayca üçüncü operetta olan “Arşın mal alan”ı Ü.Hacıbəyli 1913-cü ildə Peterburq konservatoriyasına daxil olmaq ərəfəsində tamamlamışdır. Premyerada rolların ifaçıları: Əsgər – H.Sarabski, Gülçöhrə – Ə.Ağdamski (Bədəlbəyli), Soltan bəy – Ə.Hüseynzadə, Süleyman – M.H.Terequlov, Vəli – H.Hüseynov və b. idi. Tamaşanın rejissoru H.Ərəblinski, dirijor M.Maqomayev olmuşdu.

Operettada 21 musiqi nömrəsi və danışiq dialoqları vardır ki, bunların hər biri artıq dillər əzbəri olmuş, folklora çevrilmişdir. Operettanın musiqisi bir tərəfdən şən, şux, əlvan, parlaq, günəşli melodiylarla zəngindir, digər tərəfdən təlatümlü, həyəcanlı, lirik, dramatik, kədərli, qüssəli, ahu-zarlı musiqi səhnələrindən ibarətdir. Bəstəkarın texniki professionallığına dəlalət edən musiqi nömrələri arasında intonasiya bağlılığı, əlaqəsi, leytmotivlər mövcuddur. “Arşın mal alan”ın bütün personajları, xüsusilə də baş qəhrəmanlar Əsgər və Gülçöhrə fərdi musiqi xasiyyətnamələrinə malikdir. Gülçöhrənin geniş, gözəl solo nömrələri – ariyaları, elegiyası və naləsi klassik lirik opera obrazlarına yaxındır.

Ü.Hacıbəyli artıq “Arşın mal alan”da xalq musiqisindən olduğu kimi sitat gətirmir, gətirdiyi xalq melodiylarını isə elə işləyir ki, onları çətinliklə tanıyırsan, yəni bəstəkar onları, daha da zənginləşdirib, gözəlləşdirib xalqa yenidən qaytarır.

Bəstəkar operettada xalq musiqisinin ruhunu professional səviyyədə yaradır. Əsərin musiqisi folklor intonasiyaları, ritmləri, üsulları ilə aşılarmışdır.

“Arşın mal alan” operettası şən, şux, bayram əhval-ruhiyyəli **Uvertüra** ilə açılır. Uvertüranın əsas mövzusunda “*Boynunda var sarılıq*” xalq mahnısından istifadə edilmişdir. Uvertüranın əsas mövzusu üçün “ostinatbasda” sol notunun əsasında kvarta-kvinta səslənmələri xasdır. Bu da aşiq musiqimiz üçün səciyyəvi xüsusiyyətdir.

Üç hissədən ibarət bu Uvertüranın orta hissəsində sevgi, məhəbbət leytmotivi valsvari şəkildə (Andante cantabile) səslənir. “P Leqqiero” hissəsində mövzunun birinci sayında pauzanın verilməsi mövzuya bir oynaqlıq, rəngarənglik gətirir. Operettanın **birinci pərdəsi** baş qəhrəman Əsgərin ariyası ilə başlanır. Əsgərin qəm-qüssəli, kədərli ariyası Füzulinin “*Dərdimənd*” qəzəlinin əsasında yazılmışdır. “Segah” məqamında bəstələnmiş üçhissəli ariyanın orta hissəsi qəhrəmanın həyacanını, coşğunluğunu ifadə edərək, kənar hissələrinin dərdli, kədərli musiqisi ilə təzad yaradır. Əsgərin ariyasının qüssə-kədərini birinci pərdənin digər nömrələrinin nikbin əhval-ruhiyyəsi aradan götürür. Bunlar – Əsgərin xalası Cahanın kupletləri və rəqsi, Əsgərin dostu Süleymanın mahnısı və Süleyman, Cahan və nökr Vəlinin kuplet və rəqləridir. İkinci pərdə operettanın həcmcə ən böyük pərdəsidir. Bu pərdədə Əsgərin iki solosu, onun “Arşın mal alan” və “*Axtarib tapdım səni*” mahnıları da təqdim edilir. Birinci pərdədəki qəm-qüssəli ariyadan fərqli olaraq bu mahnılarda bəstəkar Əsgəri şən, şux, nikbin musiqi vasitəsilə xarakterizə edir. Gülçöhrə ilə duetində də həmin şən, nikbin əhval-ruhiyyə hökm sürür. “*Arşın mal alan*” mahnısının mövzusu isə əsərdə böyük əhəmiyyət daşıyaraq leytmotiv rolunu oynayır.

Bəstəkar Gülçöhrənin obrazını daha maraqlı və geniş səpgidə vermişdir. Onun əsərdə beş solo nömrəsi və ondan başqa **ikinci pərdədə** Əsgərlə dueti və üçüncü pərdədə Asya və Telli ilə triosu mövcuddur. Gülçöhrənin xasiyyətnaməsi ikinci pərdədəki iki ariyasında, birincisi lirik səpgidə “Segah” məqamında yazılmış qəm, qüssə ilə aşılarmış “*Pərişan xəlqi aləm*”, ikincisi isə “Şur” məqamında bəstələnmiş şən, sevgi ilə dolu “*Aşiq oldum necə bir tazə gülü rənayə*” (hər iki ariya Füzulinin qəzəlləri əsasında yazılmışdı) təqdim edilmişdir. İkinci pərdədə Əsgərlə Gülçöhrənin dueti də həmin ruhdadır.

Üçüncü pərdədə Gülçöhrənin ariyası “Bülbülü zarəm gülü rüxsar əlindən cida” (Füzulinin qəzəlidir) 1948-ci ilin nəşrində Gülçöhrənin elegiyası kimi verilmişdir. Gülçöhrənin mahnısı isə onun iqrari, yəni etirafı kimi təqdim edilmişdir. Üçüncü pərdədə Gülçöhrənin partiyası Asya və Telli ilə triosunda da mövcuddur.

Gülçöhrənin son xasiyyətnaməsi **dördüncü pərdədəki** “Nalə”sidir. Onun bu “Nalə”si “Hicran dərdi, fələk verdi” və üçüncü pərdədəki “Elegiya”sı dərin qəm, qüssə, kədər aşılayan “Şüştər” məqamında yazılmışdır. Arşınmalçının leytmotivi Gülçöhrənin mahnısında, **Gülçöhrə, Asya və Telli ilə triosunda** səslənir.

Gülçöhrənin qəlbinin təlatümünü Hacıbəyli böyük ciddilik və dramatizm ilə açır. Xüsusilə **üçüncü pərdədə** “Elegiya”sı və dördüncü pərdədə “Nalə”si bu dramatizmin kulminasiyasıdır. **Birinci pərdədə** Süleymanın və Cahan xalanın

kupletləri – “*Çadramı sallam başıma, üz-gözümü bəzəmə, gedib sənə qız axtarıb, hər tərəfi gəzəmə*”, və yaxud Süleymanın “*Nədir sənin dərdin, bu nə ahuzardır?*”, **ikinci pərdədə** Tellinin mahnısı: “*Sən o yanda, yar bu yanda*”, həmin pərdədə Soltan bəyin kupletləri: “*Bir at aldım, hər yana çapdım, gəl alım,*

maralım, dilbilməz”, üçüncü pərdədə Asyanın mahnısı “*Gözəlim, yar gözəlim*” və rəqsi, həmin pərdədən Vəli ilə Tellinin dueti “*Qoy xanımı bəy aparıb, tezliyilə toy eləsin*” və həmin duetin məşhur nəqarəti “*Pulun var?*”, “*Var, var*”, ikinci pərdədə məişət planında Qızların xoru “*Arşın malçı, mal göstər*”. Bütün bu nömrələri sadalayıb yazdıqca, qeyri-ixtiyarı hər birinin melodiyasını oxuyursan, dialoqları deyirsən, çünki bu musiqi artıq dərəcədə məşhurdur, dillərdə əzbərdir! Qeyd etmək istərdim ki, saydığımız bu nömrələrdən bəstəkar “Qızların xorun”da “Qaladan qalaya”, Tellinin mahnısında “Güloğlan”, Soltan bəyin kupletlərində “Canlar içindəki canım ay”, Asyanın rəqsində isə “Tərəkəmə” xalq melodiylarından özünəməxsus bacarıqla istifadə etmişdir. Operettanın ən böyük pərdəsi ikinci pərdədirsə, ən kiçiyi dördüncüdür. Bu pərdə iki nömrədən – Gülçöhrənin “Naləsi”ndən və son rəqsdən ibarətdir. Bu rəqs operettanı tamamlayır. Bu rəqs arzularına çatmış xoşbəxt Əsgər və Gülçöhrə, Süleyman və Asya, Soltan bəy və Cahan xala, Vəli və Telli ifa edirlər. Rəqsdə Uvertüranın musiqisi istifadə edilmişdir.

Ü.Hacıbəyli operettasının musiqisində, xüsusilə də qəhrəmanlarının geniş solo nömrələrində, onların ariyalarında, muğamlarımızın özəlliklərindən, inkişaf prinsiplərindən geniş istifadə etmişdir. Lakin o, muğamlardan kor-koranə istifadə etmir, onları işləyib daha da zənginləşdirir və inkişaf etdirir. Bu operetta əsasında

ilk bədii film 1916-cı ildə çəkilmişdir. Film səssiz idi, onu xalq çalğı alətləri müşayiət edirdi. C.Qaryağdıoğlu və b. xanəndələr operettadan ariyalar oxuyurdular. 1917-ci ildə Peterburqdan gəlmiş Q.Belyakov “Arşın mal alan”ı yenidən ekranlaşdırdı. Film həmin ilin 20 aprelində ekrana buraxıldı və cəmi ikigün göstərildi. Çox zəif alınmış bu film Hacıbəylinin təkidi ilə ekrandan götürüldü. Filmdə həvəskar aktyorlar çəkilmişdi və Belyakov bu filmi Hacıbəylinin xəbəri və icazəsi olmadan çəkmişdi. 1937-ci ildə “Arşın mal alan” ABŞ-da rejissor R.Manulyan tərəfindən ekranlaşdırılmışdı, amma bu filmdə əsərin müəllifi Ü.Hacıbəylinin adı göstərilməmişdi. 1945-ci ildə Bakı kinostudiyasında (indiki Azərbaycanfilm) çəkilmiş ağ-qara, musiqili-film dünyada geniş şöhrət qazandı. 1965-ci ildə “Arşın mal alan” operettası Bakıda yenidən ekranlaşdırılmışdır. Rejissor T.Tağızadə tərəfindən çəkilmiş bu film rəngli idi.

Beləliklə, Ü.Hacıbəyli “Arşın mal alan”da yeni milli melodiya nümunələrini yaratmışdır. Belə ki, “Arşın mal alan”da Ü.Hacıbəyli milli məqam sistemi ilə major-minor sistemini birləşdirərək milli harmoniya üsulunu yarada bilmişdir.

“Sənsiz” və “Sevgili canan” musiqi qəzəlləri

Dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli böyük şair Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyi münasibəti ilə onun “Sənsiz” və “Sevgili canan” qəzəllərinə musiqi bəstələmişdir. Artıq bu qəzəl-romanslar vokal musiqimizin qızıl fonduna daxil olmuşlar.

Şairin sözlərinə Üzeyir bəy ona qədər musiqili qəzəl yazmaq fikrində imiş, təəssüflər olsun ki, yalnız ikisini bitirə bilmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin “Sənsiz” və “Sevgili canan” musiqili qəzəllərinin Azərbaycan vokal musiqimizin inkişafında və xalqımızın qəlbində xüsusi yeri var. “Sənsiz” və “Sevgili canan” musiqili qəzəlləri qırxıncı illərin məhsuludur. “Sənsiz” 1941-ci ildə, “Sevgili canan” isə 1943-cü ildə yazılmışdır.

Məlum olduğu kimi qəzəl yaxın şərq xalqlarının, xüsusilə Azərbaycan, İran, ərəb, türk, özbək, tacik və sair xalqların poeziyasında geniş yayılmış, aşiqanə mövzulu, həcmcə böyük olmayan poetik bir formadır. Üzeyir Hacıbəyli ədəbi və musiqi formalarının vəhdəti ənənəsindən, qəzəlin musiqi ilə üzvi bağlılığı ənənəsindən yaradıcı surətdə istifadə etmiş və beləliklə, ədəbiyyatın bu janrını

yenidən musiqi ilə bağlamış, qəzəli musiqiyə daxil edərək Azərbaycan vokal musiqisində yeni bir janrın və formanın – musiqili qəzəlin bünövrəsini qoymuşdur.

Hacıbəyli hər iki əsərdə Nizami qəzəllərinin süjet xəttini və fikrini saxlamış, şeir və musiqinin vəhdətini yaratmış, qəzəlin vəznini bacarıqla musiqiyə keçirə bilmiş, şairin yaradıcılığının ruhuna uyğun əsərlər yaratmışdır. “Sənsiz” və “Sevgili canan” qəzəllərinin ümumi cəhətləri çoxdur. Hər iki qəzəl instrumental girişlə başlanır. Hər iki giriş qəzəllərin əsas fonunu təyin edərək, onların xasiyyətinin ilk cizgilərini müəyyənləşdirir. Bu instrumental müşayiət bütün əsər boyu saxlanır. Qəzəllərdə giriş hissəsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Girişdə verilən və bütün əsər boyu saxlanılan vəzn hər iki qəzəldə eynidir. Güman etmək olar ki, hələ not yazısı olmayan vaxtlar qəzəl həmin vəzndə musiqinin müşayiəti ilə oxunurmuş. “Sənsiz” qəzəlinin vəznini, bəhrini təhlil etdikdə onun qəzəl bəhrlərindən olan “Rəməl” əsasında bəstələndiyini görürük. “Sənsiz” qəzəlinin ilk dörd misrasını misal gətirək:

Hər gecəm oldu kədər, qüssə, fəlakət sənsiz,
Hər nəfəs çəkdim hədər, getdi o saat sənsiz.
Sənin ol cəlb eyləyən vəslinə and içdim inan,
Hicrinə yandı canım, yox daha təqət sənsiz.

Bəstəkarın “Sevgili canan” qəzəli isə “həzəc” bəhrində yazılmışdır:

Hüsnün gözəl ayətləri, ey sevgili canan,
Olmuş bütün aləmdə sənin şəninə şayan.
Gəl eylə nəvaziş, mənə ver busə ləbindən,
Çünki gözəlin busəsidir aşiqə ehsan.

Qəzəllərdə melodiyanın ölçüsü üç çərək (3/4), instrumental müşayiət isə Azərbaycan xalq musiqisinə xas olan 6/8 ölçüsündə bəstələnmişdir. Buna biz musiqimizin bir çox janrlarında rast gələ bilərik. “Sənsiz” və “Sevgili canan”ın giriş hissələrində vaxtilə qəzəl ifaçılarını müşayiət edən musiqi alətlərinin xüsusiyyətləri aydın hiss olunur. Ü.Hacıbəyli qədim musiqi qəzəlinin bir çox cəhətlərini – onun muğamat əsasında qurulan melodik xəttini, müşayiətçi alətlərin xüsusiyyətlərini saxlaya bilmişdir. Hər iki qəzəlin müşayiətində bir səsin saxlanması nəfəslə və zərblə çalınan Azərbaycan xalq çalğı alətlərini – balabanı, qavalı, tütəyi xatırladır.

“Sənsiz” və “Sevgili canan” musiqili qəzəlləri ehtirashı və eyni zamanda həzin təsir bağışlayır. “Sənsiz” qəzəlində “Segah” məqamından istifadə edilməsi

Ü.Hacıbəyli musiqisinin Nizami qəzəlindəki şeiriyyətlə, bu qəzəllərin fəlsəfi kədəri ilə gözəl ahəngini yaradır.

“Sənsiz”dən fərqli olaraq, “Sevgili canan” qəzəlinin məzmunu bir qədər başqa səpgidə verilmişdir. “Sənsiz” qəzəlində böyük rol oynayan rədif burada yoxdur. Lakin onu “Şüştər” məqamının “Tərkib” şöbəsinə xas olan və bütün qəzəl boyu təkrarlanan intonasiya əvəz edir.

Böyük sənətkarın musiqimizdə yaratdığı bu janrda başqa bəstəkarlarımız da gözəl qəzəl-romanslar yazmışlar. Fikrət Əmirovun “Gülüm”, Tofiq Quliyevin “Bəxtəvər oldum”, Cəhangir Cəhangirovun “Nəzənin” və bir çox başqa musiqili qəzəllər buna misaldır. Lakin Üzeyir Hacıbəylinin “Sənsiz” və “Sevgili canan” musiqili qəzəlləri vokal lirikamızın ilk və klassik nümunələri kimi yaşayır və yaşayacaqdır. Nizami və Hacıbəyli dühası bu iki musiqili qəzəldə qovuşmuş və hər iki sənətkarın adını bir daha əbədləşdirmişdir.

Əsərləri:

“Leyli və Məcnun” operası (1908), “Şeyx Sənan” (1909), “Rüstəm və Söhrab” (1910), “Şah Abbas və Xurşid Banu” (1912), “Əsli və Kərəm” (1912), “Harun və Leyla” (1915) operalarının müəllifidir. Ü. Hacıbəyov Azərbaycan musiqili komediya janrının da yaradıcısı olmuşdur. “Ər və arvad” (1910), “O olmasın, bu olsun” (1911), “Arşın mal alan” (1913) musiqili komediyalarını yaratmışdır. O, Xalq Çalğı Alətləri orkestri üçün “Çahargah” və “Şur” fantaziyalarını, “Azərbaycan türk el nəğmələri”, kütləvi mahnılar, kantatalar və s. yazmışdır. 1937-ci il aprelin 30-da Ü. Hacıbəyov “Koroğlu” operası (librettosu H. İsmayılov və M. S. Ordubadinindir) tamaşaya qoyulmuşdur. 1940-cı illərdə Ü. Hacıbəyov vətənpərvər ruhlu mahnılar, “Sənsiz”, “Sevgili Canan” qəzəl romanslarını (Nizaminin sözlərinə) bəstələmişdir.

Mühazirə mövzusu № 4

MÜSLÜM MAQOMAYEV (1885-1937)

Həyat və yaradıcılığı

Müslüm Maqomayev Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində görkəmli bəstəkar, maarifçi və ictimai xadim kimi şöhrət tapmışdır. O, milli musiqimizin müxtəlif sahələrinin, opera sənətinin, simfonik musiqinin, mahnı janrının inkişafında əhəmiyyətli rol oynayaraq, peşəkar Azərbaycan musiqisinin təşəkkülü və inkişafında əlindən gələni əsirgəməyib. M.Maqomayev kino və tamaşalar üçün

musiqi yazan ilk bəstəkarlardandır. Azərbaycanda ilk peşəkar dirijor olan M.Maqomayev milli opera ifaçılığının inkişafına böyük təsir göstərib. Onun Azərbaycan musiqi folklorunun toplanması, öyrənilməsi və təbliği işində fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müslüm Maqomayev Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin banisi Üzeyir Hacıbəylinin yaxın dostu, məsləkdaşı kimi, onunla çiyin-çiyinə Azərbaycan peşəkar musiqisinin inkişafında, opera sənətinin təşəkkülündə gərgin və fəal mübarizə aparıb. Hər iki dahi sənətkar birlikdə XX əsrin əvvəlində musiqi aləminə gəlib.

Əbdül Müslüm Məhəmməd oğlu Maqomayev 18 sentyabr 1885-ci ildə Qroznı şəhərində anadan olub. Kiçik Müslümün doğulub boya-başa çatdığı ailədə ədəbiyyata, dram əsərlərinə, musiqiyə çox böyük həvəs və maraq var idi. Demək olar ki, ailə üzvlərinin hamısı qarmonda çalmağı bacarırdı. Dünyaya göz açdığı ilk günlərdən belə bir yaradıcı atmosferdə, musiqi və ədəbiyyat maraqlarının qovuşduğu bir şəraitdə böyüməsi nadir musiqi istedadına malik olan Müslüm Maqomayevin gələcək yaradıcılıq uğurlarının əsas təməlini qoyub.

O, ilk təhsil aldığı Qroznı şəhər məktəbində skripkada çalmağı öyrənir, məktəb xorunda oxuyur. 1900-cü ildə həmin məktəbi bitirib, Qoridəki Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına müdavim qəbul edilir. Qori seminariyasında M.Maqomayev bir sıra musiqi fənnləri üzrə təhsil alır. Skripka təhsilini çox ciddi və tələbkər müəllim kimi tanınan M.L.Pekkerdə davam etdirir. Eyni zamanda qoboyda çalmağı öyrənir, simli və nəfəsli tələbə orkestrlərində çıxış edir, dünya musiqisinin inciləri ilə tanış olur, onların bəzi nümunələrinin ifası ilə məşğul olur. Musiqi ifaçılığı ilə yanaşı o, musiqi nəzəriyyəsinə də biganə qalmır. S.P.Qoqliçidze adlı vokal müəllimindən həm vokal, həm də nəzəriyyə dərsləri alır. Musiqi bu gəncin həyat tərzinə çevrilir. Dərslərdən boş olan vaxtlarında da Ü.Hacıbəyli ilə birgə müxtəlif opera tamaşalarına və klassik musiqidən ibarət konsertlərə gedirlər.

M.Maqomayev fəal surətdə gənclik illərindən başlayaraq öz üzərində çalışır, dünya və eləcə də rus musiqi sənətinin möhtəşəm nümunələrini mənimsəməklə musiqi ifaçılığına və nəzəriyyəsinə dair qazandığı bilikləri artırmağa ciddi səy göstərirdi. Hələ seminariyada oxuyarkən Qafqaz və Zaqafqaziya xalqlarının, xüsusilə də Azərbaycan musiqisinin vurğunu olan Müslüm Maqomayev Azərbaycan xalq mahnılarının füsunkarlığını, Azərbaycan xalq rəqslərinin dinamikliyini, Azərbaycan muğam sərvətinin misilsiz təsir gücünü çox yüksək qiymətləndirir və böyük həvəslə Azərbaycan xalq musiqisi nümunələrini toplayıb öyrənməyə başlayır.

1904-cü ildə Qori müəllimlər seminariyasında təhsilini əla qiymətlərlə bitirdiyinə və seminariyanın ictimai həyatında fəal iştirakına görə skripka aləti ilə mükafatlandırılan Müslüm Maqomayev bir müddət Şimali Qafqazın Bekoviçi kənd məktəbində dərs deyir.

M.Maqomayev 1905-ci ilin sentyabrında Lənkəran şəhər məktəbinə təyinat alır və altı il orada çalışır. Lənkəranda şagird orkestri və xoru, xalq çalğı alətləri orkestri təşkil edir. Onun pedaqoji fəaliyyəti çox zəngin və hərtərəfli idi. O, şagird

emalatxanaları, etnoqrafiya, təbiətsevərlər, tədbiqi incəsənət və xalq folkloru nümunələrini toplayan həvəskarlar dərnəyi təşkil edir, onlarla yorulmadan və həvəslə məşğul olurdu. Lənkəranda Müslüm Maqomayev tərəfindən təşkil olunan dram dərnəyi əhali arasında böyük rəğbət qazanmışdı. Bu dərnəyin repertuarına Azərbaycan və rus müəlliflərinin kiçik həcmli əsərləri, vodevilləri daxil edilmişdi. Tamaşalarda Müslüm Maqomayevin rəhbərliyi ilə ifa edilən instrumental musiqi və xor nömrələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi.

Müslüm Maqomayev 1911-ci ilin payızında Tiflis müəllimlər institutunda imtahan verib, Bakıya – neft mədəni rayonlarından biri olan Sabunçuya müəllim göndərilir. O, burada da təkcə dərs deməklə kifayətlənmir; məktəbdənkənar işlərə çox zaman ayırır, öz şagirdlərinin – sadə fəhlə uşaqlarının mədəni səviyyəsini artırmağa, onlarda musiqiyə məhəbbət yaratmağa çalışır, məktəblilərə musiqinin əsaslarını öyrədir. Xalqın maariflənməsi və inkişafı yolunda əlindən gələni əsirgəmir; fəhlələrin savadsızlığını ləğv etmək üçün təşkil olunmuş axşam kurslarında gərgin iş aparır, dram dərnəklərinin təşkilində həvəslə iştirak edir, maraqlı konsertlər verir.

O dövrdə Azərbaycanın bir qrup görkəmli maarifpərvər ziyalısı başda Üzeyir Hacıbəyli olmaqla milli musiqili teatrın yaradılması uğrunda mühüm işlər görürdülər. Bu qrupun fəal üzvlərindən biri də M.Maqomayev idi. Burada Ü.Hacıbəylidən əlavə, Z.Hacıbəyov, H.Ərəblinski, Ə.Ağdamski, H.Sarabski, Q.Pirimov, M.Əliyev, M.Terequlov kimi digər qabaqcıl yaradıcı ziyalılar da iştirak edirdi. M.Maqomayev əvvəllər teatr orkestrində skripka çalır.

1912-ci ildə Ü.Hacıbəylinin “Əsli və Kərim” əsərinin tamaşasında ilk dəfə peşəkar dirijor kimi çıxış edir, bundan sonra dirijor çubuğu onun əlindən düşmür.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda musiqili teatr böyük zəhmət tələb edən çətin bir şəraitdə yaranırdı. Bu yolda əzmlə çalışan Azərbaycan ziyalıları gerilik və ətalətlə üzləşir, bir çox dairələrin teatra göstərdikləri coxlu maneələrlə rastlaşmalı olurdular. Teatrın maddi çətinlikləri də çox idi. Bütün bu çətinlikləri qəhrəmanlıqla aradan qaldırmaqda, gənc teatrın mövqeyini möhkəmləndirməkdə ətrafında Müslüm Maqomayev kimi həmfikirlərini toplayan dahi Üzeyir Hacıbəylinin xüsusi xidməti olub. Onun Peterburqda təhsil aldığı dövrdə isə bəstəkarın bu şərəfli missiyasını M.Maqomayev başda olmaqla dövrün məşhur teatr xadimləri, Hüseynqulu Sarabski və Məmməd Hənəfi Terequlov həyata keçirirlər. Müəyyən narazılıqlar üzündən tezliklə musiqili teatr qrupu “Nicat” mədəni-maarif cəmiyyətinin tərkibindən ayrılıb, Ü.Hacıbəylinin rəhbərliyi ilə müstəqil qurum kimi uğurla fəaliyyətini davam etdirir. Lakin sabit məkanı, aktyor truppası, geyimləri və dekorasiyası olmayan Azərbaycan musiqili teatrına hələ peşəkar adı vermək tez idi. Tamaşalar qeyri-müntəzəm qoyulur, səhnə tərtibatı zəif olurdu. M.Maqomayev də təşlikatın digər üzvləri kimi, bir neçə işi öz öhdəsinə götürürdü: həm aktyor təşkili, həm afişə tərtibi ilə məşğul olur, tamaşaların məşqlərini keçirir, dirijor kimi çıxış edirdi.

Tezliklə Azərbaycan musiqili teatrının fəal təşkilatçısı, orkestrin dirijoru olan M.Maqomayev məşhur “Şah İsmayıl” operasının müəllifi kimi də geniş şöhrət tapır. Bəstəkar opera üzərində işləməyə 1913-cü ildə başlamışdır. Partiturası 1916-

cı ildə tamamlanan “Şah İsmayıl” operası ilk dəfə 1919-cu ildə tamaşaya qoyuldu, premyerası böyük müvəffəqiyyətlə keçdi.

M.Maqomayev 1921-ci ildə Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığının incəsənət şöbəsinə, 1929-cu ildə Azərbaycan radiosunun musiqi verilişlərinə rəhbərlik edir, M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrının direktoru (1924-cü il) və baş dirijoru olur. Xalq Maarif Komissarlığında işləyərkən M.Maqomayev respublikanın mədəni həyatının ən müxtəlif sahələrinin yenidən qurulması, inkişafı ilə bağlı çoxsaylı problemlərin həlli yollarını axtarır. O həmişə çıxış və məruzələrində Azərbaycan milli incəsənətinin xalq çalğı alətləri ilə bağlı məsələləri, uşaqların bədii-estetik tərbiyəsi, musiqi təhsilinin aktual problemləri kimi mövzulara xüsusi yer ayıraraq gündəmə gətirirdi.

Bu məsələnin həlli ilə əlaqədar bəstəkar uşaq mahnı toplularının yaradılması təklifini irəli sürür. M.Maqomayev İncəsənət şöbəsinə rəhbərlik etdiyi dövr ərzində “Türk Satira-Təbliğat Teatrı” yaradılır, 1924-cü ildə isə o, Azərbaycan Dövlət Opera və Balet teatrının direktoru vəzifəsinə təyin edilir, eyni zamanda teatrın dirijoru kimi də fəaliyyət göstərir.

30-cu illərdə respublikanın mədəni həyatında gedən inkişaf teatr sənəti, ədəbiyyatla yanaşı musiqi sənəti sahəsində də özünü göstərir. Yeni musiqi kollektivləri, musiqi təhsil ocaqları yaranır. Rəngarəng musiqi janrları və formaları təşəkkül tapır, peşəkar musiqi təhsilli cavan bəstəkarlar nəslə formalaşır. Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri qonşu respublikalarda ifa edilməyə başlayır. Musiqi kollektivlərinin digər respublikalara qastrol səfərləri tədricən adi hal şəklini alır. Belə qastrol səfərlərindən birinin ünvanı Leninqrad (Hal-hazırda Peterburq) şəhəri idi. 1931-ci ildə Peterburq filarmoniyasında böyük uğurla keçən konsertdə Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri – Ü.Hacıbəylinin Azərbaycana həsr edilmiş himni, A.Zeynallının “Fraqmentlər”, M.Maqomayevin “Azərbaycan çöllərində” və b. böyük maraqla qarşılanmışdı. Bütün bu yeniliklərin, progressiv hadisələrin əsas hərəkətverici qüvvələri, sütunları yenə də, iki məsləkdaş, iki qüdrətli sima – Ü.Hacıbəyli və M.Maqomayev idi. Bu dövrdə hər iki incəsənət xadiminin fəaliyyət diapozonları genişlənir, məsuliyyəti ağırlaşır, musiqi sənəti sahəsində həll olunması vacib olan ən ciddi məsələlər məhz onların çiyinlərinə düşür.

1931-ci ildə radioda ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestri yarandı.

Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev, Z.Hacıbəyov və C.Qaryağdıoğlunun birgə əməyi nəticəsində 1927-ci ildə respublikada Müslüm Maqomayevin ümumi redaktorluğu ilə “Azərbaycan türk xalq nəğmələri” adlı ilk toplu işıq üzə görünür. M.Maqomayev topludakı mahnılardan C.Qaryağdıoğlunun ifasında “Qalalıyam”, “Bağçadan gələn səs”, “Həştərxana gedən”, “Dağıstan dağ yeridir”, “Gəl-gəl”, “Gözəlim sənsən” mahnılarını nota salmışdır.

Müslüm Maqomayev 30-cu illərdə Azərbaycanda kütləvi mahnı janrına olan tələbatı görür və bu problemlə bağlı narahatlıq keçirirdi. Yeni yaranmış cəmiyyətdə yaşayan insanlar gündəmdə olan müasir mövzulu, aktual mahnılar istəyirdilər. Bu tələbatı nəzərə alan bəstəkar Ü.Hacıbəyli ilə yanaşı Azərbaycanda kütləvi mahnılar yaradan ilk müəlliflərdən oldu. Azərbaycan musiqisinin tarixi musiqi ilə poeziyanın vəhdətinin, qarşılıqlı əlaqəsinin yüksək nümunələrini əks

etdirən parlaq, bəşəri vokal əsərlərlə zəngindir. M.Maqomayev belə bir qarşılıqlı əlaqəni öz vokal yaradıcılığında nümayiş etdirən qüdrətli sənətkarlarımızdandır. Bəstəkarın bütün mahnılarının müəllifi Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi M.S.Ordubadi olub. M.Maqomayevin M.S.Ordubadinin sözlərinə “Mazut ordusu”, “Neft”, “Zərbəçi yoldaşım”, “Zərbəçinin nəğməsi”, “Kəndimiz”, “Tarla”, “Saz”, “Kəklik”, “Yaz”, “May”, “Bizim kənd” mahnıları tarixi baxımdan böyük rol oynayıb.

Simfonik musiqiyə müraciət Müslüm Maqomayev yaradıcılığında ciddi əhəmiyyətə malik hadisədir. Simfonik orkestr üçün yazdığı əsərlərə “Azərbaycan çöllərində”, “Azad azəri qadınının rəqsi”, “Partiyanın XVII qurultayına həsr olunmuş marş”, “Turacı” və “Əsgərani” pyesləri, “Azərbaycan çöllərində” rapsodiyası, “Pişdəramədi çargah”, “Dərviş” (1930), “Pioner marşı” (1930), “Azərbaycan radiosunun marşı” (RV-8), “Şəlalə” simfonik pyesi, “Ceyran” rapsodiyası (1933), “Rəngi Şüştər”, “Təsnif Şur”, “Turacı”, “Əsgərani” rəqsləri, “Dəramədi Şüştər” və s. aiddir.

M.Maqomayevin simfonik orkestr üçün yazılan əsərləri Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin mühüm fəaliyyət sahələrindən olan simfonik musiqinin təşəkkülündə atılan ciddi bir addım idi. Bəstəkarın simfonik orkestr üçün yazılan əsərləri onun yaradıcılıq simasının formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Kütləvi mahnıları kimi bu əsərlər də M.Maqomayevi inqilabi hadisələrdən bəhs edən monumental musiqili səhnə əsərini – “Nərgiz” operasını yaratmağa hazırladı. M.Maqomayev “Şah İsmayıl” operasının müxtəlif variantları üzərində işlədiyi illərdə bir sıra başqa janrlarda da əsərlər yazmışdır. Bəstəkarın arxivində demək olar bitmiş bir əsər olan “Xoruz bəy” adlı musiqili komediya, Azərbaycan kəndində sinfi mübarizədən bəhs edən “Dəli Muxtar” adlı baletin librettosunun qeydləri və ayrı-ayrı rəqs epizodları mühafizə olunur. Bəstəkar həmin illərdə C.Məmmədquluzadənin “Ölülər” və C.Cabbarlının “1905-ci ildə” tamaşalarına, Bakı kinostudiyasının ilk səsli filmlərindən olan “Lökbatan”, “Bizim raport” və “Azərbaycan incəsənəti” filmlərinə musiqi yazmış və digər əsərlər üzərində işləmişdir.

Çox geniş yaradıcılıq diapozonuna malik M.Maqomayevin əsərləri içərisində söz yox ki, məhz opera janrı əsas yeri tuturdu. O, bütün yaradıcılığı boyu Azərbaycanda milli operanın təşəkkülündə geniş fəaliyyət göstərərək, gərgin mübarizə aparmışdır.

M.Maqomayevin ən böyük yaradıcılıq uğuru “Nərgiz” operası idi. 1935-ci il dekabrın 24-də əsərin ilk tamaşası Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrında nümayiş olundu. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongunlüyündə “Nərgiz”in tamaşası böyük uğurla keçdi. Mərkəzi mətbuat, sənətsünaslar, musiqi tədqiqatçıları, eləcə də görkəmli bəstəkarlar əsər haqqında müsbət fikir söylədilər. “Nərgiz” milli operamızın müasir musiqi texnikasının yüksək formalarına yaxınlaşdırmaq sahəsində ilk uğurlu addım kimi qiymətləndirildi. “Nərgiz”in müəllifi yüksək dövlət mükafatına layiq görüldü. Ona Azərbaycan əməkdar incəsənət xadimi fəxri adı verildi. Lakin ağır xəstəlik və

vaxtsız ölüm buna aman vermədi. M.Maqomayevin həyat yolu 1937-ci ildə başa çatdı.

Görkəmli sənətkar hər zaman xalq tərəfindən yüksək dəyərləndirilib, ali mükafatlara və fəxri adlara layiq görülüb. Vəfatından sonra böyük bəstəkarın adının əbədiləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasına, Bakı küçələrindən birinə M.Maqomayevin adı verilib.

Mühazirə mövzusu № 5

“Şah İsmayıl” operası

“Şah İsmayıl” Müslüm Maqomayevin ilk operasıdır. Bütün yaradıcılığı boyu bəstəkar bu operaya dəfələrlə müraciət edərək əsər üzərində yeni redaktələr edib. M.Maqomayevin əsərə hər müraciətindən sonra “Şah İsmayıl” operasında yeni motivlər öz əksini tapıb. Operanın librettosunun ilk variantının müəllifi dövrün tanınmış ziyalı, maarifpərvər şair Mirzə Qədir İsmayilzadə Vüsaqi (Mikayıl Müşfiqin atası) idi. Bəstəkar sonralar dəfələrlə opera üzərində işləmiş, onun yeni redaksiyalarını hazırlamış, lakin M.Q.İsmayilzadə vəfat etdiyindən librettonu da bəstəkar özü redaktə etməli olmuşdu.

“Şah İsmayıl” operasında solo ifaları və muğam improvizasiyaları çox əhəmiyyətlidir. 1924-1925-ci illərdə M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrında əsərin yeni tamaşası hazırlandı. Əsərin yeni variantının əsas cəhəti bu idi ki, partiturada Azərbaycanın ən populyar milli çalğı aləti olan tar saxlanmaqla yanaşı, simfonik orkestrin rolu xeyli artırılmışdı. Başqa bir yenilik isə dördsəsli xordan istifadə olunması idi. Əgər operanın ilkin variantında muğam üstünlük təşkil edirdisə, yeni variantda musiqinin çox hissəsini bəstəkar özü qələmə almışdı. Özü də yeni musiqinin çox hissəsi – Aslan şahın, Gülzarın və Vəzirin partiyaları klassik üslubda idi.

Ümumiyyətlə, M.Maqomayev “Şah İsmayıl”ın partiturasını klassik opera üslubuna yaxınlaşdırmışdı. Böyük uğurla keçən ilk tamaşa, ictimaiyyət və mətbuat tərəfindən müsbət qiymətləndirildi. Çoxsaylı resenziyalarda əvvəllər tarla ifa olunan muğam parçalarının simfonik orkestrin ifasında daha ifadəli və gözəl səslənməsi vurğulanırdı.

“Şah İsmayıl” operasının mövzusu orta əsr aşiq dastanından götürülüb. Şah İsmayıl (1499-1524) görkəmli dövlət xadimi, Azərbaycanın bir sıra dövlətlərini birləşdirib, Səfəvilər dövlətinin əsasını qoymuş bacarıqlı sərkərdə idi. Onun Xətai təxəllüsü ilə yazdığı şeirlər bütün Şərqdə məşhur olmuşdur. Bu böyük şəxsiyyətdən danışan “Şah İsmayıl” dastanı xalq arasında geniş yayılmışdı. Bunun əsas səbəblərindən biri bu idi ki, dastanda xeyirlə şərin mübarizəsində xeyir qalib gəlir, ədalət təbliğ olunurdu. Eyni zamanda dastanda geniş xalq kütlələrinin zülmkar

ağaların despotizminə və özbaşnalığına münasibəti də parlaq şəkildə öz əksini tapmışdı. Dastanın məhz bu xüsusiyyətləri M.Maqomayevi inqilab ərəfəsində yazdığı opera üçün ədəbi əsas olaraq seçməyə sövq etmişdi.

Azərbaycan musiqili teatrı salnaməsinə “Şah İsmayıl” operası parlaq səhifələrdən biri kimi daxil olmuşdur. M.Maqomayevin bu ilk operası uzun illərdir ki, həm geniş xalq kütləsi, həm də peşəkar musiqiçilər tərəfindən böyük məhəbbətlə qarşılanır. 1947-ci ildə Azərbaycan və dünya musiqi mədəniyyətində özünəməxsus yeri olan görkəmli bəstəkar Qara Qarayev operanın partiturasını yenidən harmonizasiya etmiş və orkestrləşdirmişdir. SSRİ Xalq artisti, bəstəkar Rauf Hacıyev “Şah İsmayıl”ın mövzusunda istifadə edərək kamera orkestri üçün “Bəstəkar M.Maqomayevin xatirəsinə” adlı eksprompt-poema yazmışdır. “Şah İsmayıl” mövzusunda fortepiano üçün konsert fantaziyası da vardır.

Operanın iştirakçı surətləri:

Aslan şah
Onun oğlu İsmayıl
Vəzir
Ərəbzəngi
Gülzarın atası

Operanın qısa məzmunu:

Münəccim möhtəşəm hökmdar Aslan şah bildirir ki, ulduzların verdiyi xəbəərə görə dövrün məşhur hakimlərindən biri Şah İsmayıl tərəfindən qətlə yetiriləcək. Oğlunun onu öldürəcəyini və taxt-tacına sahib duracağını fikirləşdikcə dəhşətə gələn Aslan şah İsmayılı başından eləmək üçün onu uzaq ölkələri işğal etməyə göndərir. Səfər zamanı şah İsmayıl ərəb əmirilərindən birinin qızı olan Gülzara vurulur. Gülzarı isə zorla tacir Əbu-Həməzəyə nişanlayıblar. Buna baxmayaraq qız da şah İsmayılı sevir, lakin tezliklə sevgililər bir-birindən ayrı düşürlər. Günlərin bir günü Əmir ibn Tahirin qəbiləsi başqa yerə köçür. Şah İsmayıl sevgilisini axtarmağa başlayır və Ərəbzəngi ilə rastlaşır. Təkbətək döyüş vaxtı İsmayıl Ərəbzəngiyə qalib gəlir, başını kəsmək istəyəndə onun dəbilqəsi düşür. İsmayıl görür ki, bu gözəl bir qızıdır. Bundan sonra Ərəbzəngi onun sadıq qulu olur. Uzaq dağ vadilərindən birində Əmir Əbu Tahir qızı Gülzarın toyunu eləyir. Bu vaxt şah İsmayılın qoşunu buraya gəlir, vuruşma başlanır. Ərəbzəngi Əbu Tahiri öldürür. Şah İsmayıl sevgililəri Gülzar və Ərəbzəngi ilə vətənə qayıdır. Aslan şah əmr eləyir ki, oğlunu öldürsünlər, lakin ətrafdakıların yalvar-yaxarı nəticəsində rəhmə gəlir. Deyir gözlərin çıxarın. Lakin onun əmri yerinə yetirilmir. Aslan şah zəhərli şərab verib öldürürlər. Şah İsmayıl taxta çıxır.

Opera beş pərdədən ibarətdir. Uvertura ilə başlayır. Uvertura operanın mövzuları üzərində qurulmuşdur.

I pərdə

Hadisə Aslan şahın sarayında baş verir. Səhnə şahın otağını göstərir. Zəhmli Aslan şah narahatdır, şübhələr ona əzab verir. O, qorxur ki, böyük şöhrət qazanmış oğlu İsmayıl taxt-tac iddiasında ola bilər. Saray qızlarının rəqsi də onu fikirlərindən ayıra bilmir. Vəzirin xəlvətcə göndərdiyi rəmmal Aslan şaha bildirir ki, oğlu onu öldürəcəkdir.

Aslan şahın ariyası onu bürüyən həyəcanı, qəlbini didib-parçalayan ziddiyyətli fikir və hissləri ifadə edir.

Aslan şah yaxın adamlarının məsləhəti ilə oğlu İsmayılı yeni torpaqlar tutmaq üçün uzaq ölkələrə göndərir və onun səfərdə hələ olmasına ümid bəsləyir.

II pərdə

Səfər zamanı Şah İsmayıl ərəb qəbilələrinin köçəri düşərgəsinə rast gəlir; orada qəbilə başçısının qızı Gülzarı görür. Onlar bir-birlərini sevdiklərini bildirirlər.

II pərdədə Şah İsmayıl ilə Gülzarın duetində gözlənilmədən rastlaşan və bir-birini sevən iki gəncin məhəbbət izah etməsi, sədaqətli olacaqlarına and içmələri ifadə olunur.

Duet “Gözəllərin gözəli” xalq mahnısının materialı əsasında qurulmuşdur. Duetdə xalq havası ilə valsın ritmik formulunun əlaqəsi səciyyəvidir.

Gülzarın atası İbh Tahir qızını sevmədiyi tacir Əbu Həməzəyə ərə verməyə hazırlaşır. Gülzarla Şah İsmayılın məhəbbətindən xəbər tutan Gülzarın atası tez başqa yerə köçmək qərarına gəlir. Gülzar özünün olduğu yer haqqında əbəri sədaqətli bir adamı vasitəsilə Şah İsmayıl ilə çətinliklə çatdırmaqla bilir.

III pərdə. I şəkil

Orkestr müqəddiməsi səslənir. Bu müqəddimə döyüşçü qadın Ərəb Zənginin obrazı ilə bağlıdır. O, həmin pərdədə mərkəzi yer tutur. Sonralar Ərəb Zəngi obrazının leytmotivinə çevrilən və bütün pərdəni əhatə edən giriş hissəsinin aşırıq mövzusu ilə yanaşı Ərəb Zənginin partiyasında zərbi-muğam da mühüm əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da özünün marşvari xarakteri ilə qəhrəman qızın mübariz simasına yaxındır.

Yol uca dağlardan keçir. Qayanın bşında tərک edilmiş qala yerləşir. Burada cəsur döyüşçü Ərəb Zəngi məskən salmışdır. O, buradan keçmək istəyən hər kəsin yolunu kəsir. Çoxlar Ərəb Zəngi ilə güləşməyə çalışmış, lakin təkbətək vuruşda öldürülmüşdür. Ərəb Zəngi Şah İsmayılın yolunu kəsib onunla vuruşur. Lakin bu döyüşdə Şah İsmayıl qalib çıxır. Birdən Ərəb Zənginin dəbilqəsi başından düşür və Şah İsmayıl görür ki, o, qızla vuruşmuşdur. Ərəb Zəngi ondan aman diləyir, ona həmişə sədaqətli olacağına and içir. Ərəb Zəngini bağışlayan Şah İsmayıl onu da götürüb öz yoluna davam edir.

II şəkil

Ərəblərin yeni düşərgəsi. Toy məclisi. Gülzarı sevmədiyi tacirə ərə verirlər. O, kədərli və səbirsizliklə Şah İsmayılı gözləyir, inanır ki, Şah İsmayıl onu tapıb xilas edəcək. Gülzarın ariyası sevnə, əzab çəkən bir qızın kədərini, səbirsizliyini, eyni zamanda sevgilisinin sədaqətinə inamını ifadə edir. Şah İsmayılın döyüşçülərlə gözlənilmədən gəlişi toy şənliyini pozur. Qısa müddətli vuruş başlayır. Şah İsmayıl sevgilisini xilas edərək və öz adamları ilə birlikdə vətənə qayıdır.

IV pərdə. I şəkil.

Aslan şahın otağı. O, oğlu tərəfindən öldürüləcəyi haqqında Rəmmalın uydurduğu şübhələrin təsiri altında əzab çəkir. Qəlbində baş qaldıran ölüm qorxusu, qəzəb, kin hissləri tez-tez oğluna olan mehriban münasibətlə əvəz olunur. Lakin hakimiyyət ehtirası üstün gəlir.

Fikir və hisslər aləmini, şübhələri, əhvalın dəyişməsinə kədərli, yumşaq, səmimi tərzdə ifadə edən Aslan şahın ariyası qəzəbli sözlərdən, acıq, kin ifadə edən intonasiyalardan ibarət epizoda keçir. Həmin səhnədəki ariozə isə kədərli hissin səmimi ifadəsi ilə dinləyicini valeh edir və şahın obrazını xeyli dərəcədə nəcibləşdirir.

Şah ismayılın gözlənilmədəm qayıtması xəbəri şahın şübhələrini yenidən təsdiq edir.

II şəkil

Şahzadənin təntənəli qarşılınması. Tapşırığı yerinə yetirmədiyinə görə qəzəblənmiş Aslan şah oğlunu edam olunmasını əmr edir. Lakin ətrafdakıların yalvarışlarını nəzərə alaraq həyatını ona bağışlayır, ancaq tələb edir ki, şahzadənin gözlərini çıxarsınlar.

V pərdə

Aslan şah xəstələnir. Həyəcan və şübhələr onun qəlbini didib-parçalayır.

Cavan şahzadənin gözlərinin çıxarılması əmri icra edilməmişdir. Fikrini dağıtmaq üçün şah əmr edir ki, oxumaq və oynamaq məclisi düzəlsin. Rəqqasə paltarı geyinmiş Ərəb Zəngi şaha şərab içində zəhər verir. Aslan şah ölür. Şah ismayıl taxta çıxır.

Əsərləri:

Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin ilk nümayəndələrindən hesab olunan M. Maqomayev “Şah İsmayıl” və “Nərgiz” operalarının, mahnı-rapsodiya, rəqs, marş və fantaziyaların müəllifidir. 300-dən artıq Azərbaycan xalq mahnı və rəqslərini nota salmışdır.

Mühazirə mövzusu № 6

Asəf Zeynallı

Həyat və yaradıcılığı

(1909 - 1932)

Yoxluğunla bitmədi

sənət,

bitməyəcək.

Yaradacaqlar;

bəlkə səndən yaxşı,

bəlkə pis.

Lakin sən yarada biləcəyin

yanarmayacaq, sənsiz.

Rəsul Rza

20-ci illərin axırı – 30-cu illərin əvvəllərində Azərbaycan musiqisinin və milli bəstəkarlıq məktəbinin inkişafında A.Zeynallının böyük rolu olmuşdur. O, Konservatorianı bitirən ilk Azərbaycanlı bəstəkardır. Çox az yaşamasına baxmayaraq, A.Zeynallı böyük istedadla malik bir sənətkar olmuş, Azərbaycan musiqisini qiymətli əsərlərlə zənginləşdirmişdir. O, milli musiqi mədəniyyətində kamera - instrumental musiqinin, simfonik musiqinin rüşeymlərinin əsasını qoymuş, milli musiqimizin inkişafında əlindən gələni əsirgəməmişdir. A.Zeynallı öz yaradıcılığında xalq mahnılarının toplanmasına, nota salınmasına və işlənməsinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir.

Onun ictimai fəaliyyəti, musiqi haqqında məqalələri və əsərləri müasir həyatda baş verən hadisələrə cavab kimi səslənir və doğma incəsənətə dərin məhəbbət hissi aşılayır.

Asəf Zeynalabdin oğlu Zeynallı 1909-cu ildə Dərbənddə anadan olmuşdur. İlk təhsilini Dərbənd real musiqi məktəbində (klarnet sinfi üzrə), sonra isə Bakıda almışdır. 1923-cü ildə Bakı musiqi texnikumunda təhsil alan Zeynallı 1926-cı ildə Konservatoriyaya əvvəl orkestr sinfinə, sonra isə bəstəkarlıq fakültəsinə daxil olur. Məhz bu illərdə bəstəkarın yaradıcılığı və ictimai musiqi fəaliyyəti çiçəklənməyə başlayır.

Təhsil illərində bəstəkar Ü.Hacıbəylinin rəhbərliyi altında Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını dərinlən öyrənir ki, bu da bəstəkarın bir sıra əsərlərində özünü büruzə verir. Belə ki, A.Zeynallı bu əsərlərdə xalq mahnı intonasiyalarından bəzən sitat şəklində, bəzən isə yaradıcılıq fantaziyası ilə istifadə edir: "Şikəstə" (orkestr üçün xor), "Çahargah", "Durna" (fortepiano üçün), skripka və fortepiano üçün "Muğamsayağı", "Qoyunlar" (violonçel üçün) əsərləri bunlardandır.

20-ci illərin sonunda A.Zeynallı Azərbaycan Satiraqit teatrında musiqi hissəsinin müdiri vəzifəsində çalışır. Az müddət ərzində o, C.Cabbarlının "Hindistan qızı", "Sevil", A.Yankovskinin "Qəzəb" pyeslərinə musiqi bəstəyir.

Konservatoriyayı bitirdikdən sonra bəstəkar iri həcmli əsərlər üzərində işləyir. Bu illərdə o, musiqi ictimaiyyətində böyük maraq oyadan "Fraqmentlər" simfonik süitasını yazır.

20-30-cu illərdə bəstəkar özünün ən yaxşı əsərlərini "Olkəm", "Sual", "Seyran", "Sərhədçilər" romanslarını qələmə alır. Bu əsərlər həqiqətən milli vokal lirikasının əsasını qoyan, onun inkişafı üçün geniş imkanlar açan əsərlər idi.

A.Zeynallı milli musiqimizin təbliğatçısı kimi də fəaliyyət göstərirdi. O, Leninqradın (indiki Sankt-Peterburq), Moskvanın musiqisevərlərini Azərbaycan bəstəkarlarının yeni əsərlərilə tanış etmişdir. O zaman Leninqradda təhsil alan Niyazinin köməyi ilə A.Zeynallı 1930-cu ildə Leninqrad Filarmoniyasında konsert təşkil etmişdir.

Bəstəkarın fortepiano üçün yazılmış "Uşaq süitası" məcmuəsi də təqdirəlayiqdir.

A.Zeynallı 70-ə yaxın Azərbaycan xalq mahnılarını nota alır. Azərbaycan musiqi folkloru nümunələrinin toplanması üçün Qarabağa səfər edir və orada da ağır xəstələnir. Qarın yatalağına tutulan bəstəkar müalicə almaq üçün Bakıya qayıdır. O, xəstəxanada olarkən otağının divarına son simfoniyasını yazır və qardaşından əsərinin divarından kağıza köçürülməsini xahiş edir. Təəssüf ki, onun son vəsiyyətini heç kim yerinə yetirmir...

Beləcə, Asəf Zeynallı 27 oktyabr 1932-ci ildə yaradıcılığının inkişaf etdiyi bir dövrdə, bu ağır xəstəlikdən vəfat etmişdir. Bakı musiqi kolleci və paytaxtın küçələrindən biri bəstəkarın adını daşıyır.

Qeyd edək ki, Ü.Hacıbəyli bəstəkarın yaradıcılığını yüksək qiymətləndirirdi. 1933-cü ildə Zeynallının vəfatının ildönümü münasibətilə etdiyi məruzədə Hacıbəyli onun vaxtsız ölümünə ürək yanğısı ilə təəssüflənərək demişdi: «... o, olduqca böyük, orijinal və dərin düşüncəli bir bəstəkar ola bilərdi».

Mühazirə mövzusu № 7

Kamera-vokal və instrumental yaradıcılığı

Asəf Zeynallı Konservatoriya təhsili illərində orkestr üçün "Şikəstə" xorunu, fortepiano üçün "Çahargah", "Durna", skripka və fortepiano üçün "Muğamsayağı", violonçel üçün "Qoyunlar" əsərlərini, 20-ci illərin sonunda C.Cabbarlının "Hindistan qızı", "Sevil", A.Yankovskinin "Qəzəb" pyeslərinə musiqi bəstəyir.

1920 - 30-cu illərdə bəstəkar milli vokal lirikasının əsasını qoyan ən yaxşı əsərlərini - "Olkəm", "Sual", "Seyran", "Sərhədçilər" romanslarını yazır.

Bəstəkarın fortepiano üçün "Çahargah", fortepiano və skripka üçün yazılmış "Muğamsayağı" əsərləri ilk dəfə olaraq muğam janrının bədii məzmununun, quruluş xüsusiyyətlərinin bilavasitə bədii yaradıcılıq fantaziyası ilə ümümləşdirilmiş işlənməsidir.

"Çahargah" texniki cəhətdən mürəkkəb olsa da, parlaq, obrazlı pyesdir. Onda intonasiya əsasını muğam təşkil edən müxtəlif xarakterli epizodlar növbələnir. Bununla birlikdə bəstəkar muğam melodiyasını təqlid etmir, əksinə, özünəməxsus, orijinal musiqi yaradır. Muğamda olduğu kimi, bir-birini əvəz edən epizodlar da Çahargahın kadensiyasından alınmış vahid melodik intonasiya ilə bağlanmışdır. Bununla belə "Çahargah" fortepiano pyesidir. Bu əsərdə bəstəkar Azərbaycan musiqisində ilk dəfə olaraq fortepiano musiqisinə xas bir çox tipik texniki vasitələrdən istifadə etmişdir.

A.Zeynallının fortepiano üçün yazılmış "Uşaq süitəsi" məcmuəsi də qeyd edilməlidir. "Uşaq süitəsi" Azərbaycanda uşaqlar üçün və uşaqlar haqqında yazılmış ilk musiqi nümunəsidir deyə bilərik. Əsər "Kuklaların yürüşü", "Uşaq və buz", "Rəqs", "Oyun", "Qoyunlar", "Mubahisə" nömrələrindən ibarətdir. Bəstəkar bu pyeslərdə sadə cizgilərlə uşaq aləmini böyük həssaslıqla təsvir etməyə nail olur. Hər pyesdə bir janrın dəqiq ifadə olunmuş ritmik təsviri vardır.

Silsilə "Kuklaların təntənəli yürüşü" miniatürü ilə açılır ki, bu da bir neçə məzəli-təntənəli marşın inkişaf xarakterini və prinsipini təmin edir.

İkinci miniatür də ("Uşaq və buz"), beşinci miniatür ("Qoyunlar") kimi Azərbaycan xalq mahnılarından işləmələrdir.

Silsilənin üçüncü pyesi olan “Rəqs” cəld Azərbaycan xalq rəqsinin bir növüdür. "Oyun" adlı dördüncü miniatür sketso-rəqs xarakterli zərif pyesdir. Bu miniatürdə obraz aşırıq instrumental yaradıcılığı üçünsəciyyəvi olan çoxlu vasitələr kompleksinin köməyi ilə açılır.

"Mubahisə" adlı altıncı miniatür oynaq, cəld uşaq coşğunluğunu ifadə edən ckertsodur. Ostinat ritmi miniatürün üç bölməsini bir-birinə bağlayır.

"Uşaq süitəsi" klassiklərdən P.Çaykovskinin “Uşaq albomu”, Şumanın “Gənclər üçün albom”, Qlazunovun “Gənclik pyesləri” kimi məşhur məcmuələrdəki ənənələri davam etdirir.

Bu pyeslərlə A.Zeynallı Azərbaycan musiqisində kamera - vokal, kamera instrumental janrların əsasını qoyan bəstəkar kimi tanınmışdır. Vokal əsərlərinin əksəriyyəti qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik mövzusuna həsr edilmişdir. Vətənpərvərlik mövzusuna həsr olunmuş "Ölkəm", "Sual" romansları ilk milli romans nümunələri olmaqla bərabər, xalq mahnı - muğam ifaçılıq sənətinin tipik ünsürlərini Avropa, rus musiqi ənənələri ilə cəmləşdirən əsərlərdir. "Ölkəm" romansında insan nitqinin xüsusiyyətləri təbii halda melodiya təsviri edilir. Burada fortepiano partiyası yalnız müşayiət əhəmiyyəti daşıyır, vokal partiyası ilə eyni dərəcəli əhəmiyyətə malikdir.

“Ölkəm” romansı

A.Zeynallının romansları mövzu və janr etibarilə müxtəlifdir. Bu romansların mövzusu onlardan hər birinin janrını və üslub xüsusiyyətlərinin xeyli dərəcədə müəyyən etmişdir. Məsələn: vətənpərvərlik romansı olan “Sərhəddi” balladadır; “Çadra” lirik əhvali-ruhiyyəli, işıqlı, xoş monoloqdur; həyəcanlı, qəmli-dramatik lirikanın obrazlarını təcəssüm etdirən “Sual”, “Ceyran” mahnı-romanslarıdır.

“Ölkəm” romansı vətənə həsr olunmuş coşğun monoloq – himndir. Romansda vətən “Şiş ucları, şiş ucları buludlarla döyüşən, Dağlarında buzları var ölkəmin” – deyərək məhəbbətlə tərənnüm edilir. Romansda geniş istifadə olunan şur muğamının intonasiya ifadələri və inkişaf məntiqi musiqini daha da zənginləşdirir. Romansda (orta hissədə) bəzi təsviri elementlər də vardır.

Musiqisi Asəf Zeynallınındır

Sözləri Cəfər Cabbarlıındır

Şiş ucları, şiş ucları buludlarla döyüşən,
Dağlarında buzları var ölkəmin.
Göy otlardan, göy otlardan yaşıl paltar geyinən,
Tarlaları, düzləri var, ölkəmin.

Göllərində, göllərində ördəkləri üzərlər,
Çöllərində maralları gəzərlər,
Güllərindən gəlinlər tac bəzərlər,
Ceyrangözlü qızları var, ölkəmin.

Əsərləri:

A.Seynallı Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixinə bir sıra yeni janrın (milli romans, uşaq musiqisi və s.), ilk kamera-vokal, instrumental, simfonik əsərlərin yaradıcısı kimi daxil olmuşdur. A.Zeynallı “Ölkəm”, “Sual”, “Sərhədçi” romanslarının, “Fraqmentlər” simfonik süitasının, “Uşaq süitasi”nın, fortepiano üçün “Çahargah” pyesinin, skripka və fortepiano üçün “Muğamsayağı” pyesinin müəllifidir. Azərbaycan musiqi folklorunun toplanmasında onun böyük xidməti olmuşdur. 50-yə yaxın xalq mahnısını nota köçürmüşdür.

Mühazirə mövzusu № 8

Qara Qarayev

Həyat və yaradıcılığı

Qara Əbülfəz oğlu Qarayev 5 fevral 1918-ci ildə anadan olmuşdur. Dahi Azərbaycan bəstəkarı, pedaqoq və ictimai xadim olmuşdur. O, görkəmli professor, əməkdar elm xadimi Əbülfəz Qarayevin oğludur.

Qara Qarayev ilk musiqi təhsilini Azərbaycan Dövlət Konservatoriyası nəzdindəki fəhlə fakultəsində almış, 1933-38-ci illərdə həmin konservatoriyada oxumuşdur; bəstəkarlıq üzrə R. Rudolfdan, Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları üzrə Ü.Hacıbəyovdan dərslər almışdır. 1946-cı ildə P.İ. Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasını bitirmişdir (D.D. Şostakoviç bəstəkarlıq sinfini). Həmin ildən Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında dərslər demişdir (1957-ci ildən professor). Qarayev təhsil illərində “Könül mahnısı” kantatası (1938), I və II sinfoniyanı (1943, 1946),

Böyük Vətən müharibəsinin qəhrəmanlıq mübarizəsini əks etdirən “Vətən” operasını (1945, C. Hacıyevlə birgə) yazmışdır. 40-cı illərin II yarısı Qarayev yaradıcılığının yetkinləşmə dövrüdür. Milli musiqi ilə klassik və müasir musiqi üslublarının üzvi birliyi Qarayevin bu dövr yaradıcılığına xasdır. Zərif musiqisi

olan simli kvartetində (1947) aşığı və muğam sənəti xüsusiyyətləri öz əksini tapmışdır.

Melodik dilinin səlisliyi və ifadəliliyi ilə səciyələnən “Leyli və Məcnun” simfonik poemasında Nizaminin eyni adlı əsərinin humanist ideyası ustalıqla verilmişdir. “Məz sizi sevirdim” Gürcüstan təpələrində romanslarında A.S.Puşkin şərlərinin psixoloji aləmi real təcəssüm olunmuşdur. Q.Qarayevin “yeddi gözəl” baleti (1952, Nizaminin eyni adlı poeması üzrə) azərbaycan musiqisinin yüksək nailiyyətidir. Baletdə milli musiqinin məqam-intonasiya sistemi və janr xüsusiyyətlərindən biri olmuşdur. Qarayev “Alban rapsodiyası”nda (1952) M. Qlinka və N.Rmiski-Korsikovun simfonik lövhələrinə xoş ənənələri inkişaf etdirmişdir. “İldırımli yollarla” baleti (1958, P.Abrahamsın eyni adlı roman üzrə) Qarayev yaradıcılığında yeni mərkəldir. O, bu janrda ilk dəfə olaraq müasir dövrdə Cənubi Afrika xalqlarının azadlıq mübarizəsini əks etdirmiş, zəngin obrazlar yaratmışdır.

Qarayevin Cənubi Afrika musiqi folkloruna həssaslıqla yanaşmış, onu müasir musiqinin mürəkkəb ifadə vasitələri ilə işləmişdir. Qarayev müxtəlif mövzulu suitaların müəllifidir. Bunların bir çoxu balet (“Yeddi gözəl”, “İldırımli yollarla”) və kino filmlərinə (“Xəzər neftçiləri haqqında dastan”, “Vyetnam”, “Dənizi fəth edənlər”, “Don Kixot”) yazılmış musiqi əsasında yaradılmasına baxmayaraq, müstəqil əsər kimi şöhrət tapmışdır.. “Don Kixot” simfonik qravürləri (1960) janr etibarilə orijinaldır. 50-ci illərin sonu 70-ci illərin əvvəlində Qarayev polifoniya formalarını geniş tətbiq etmişdir. (fortepiano üçün “24 prelüd” silsiləsinin IV dəftəri, Skripka və fortepiano üçün sonata). Kamera orkestri üçün III simfoniya (1965), Skripka üçün konsertdə (1967) müasir dövrün mürəkkəb təzadları, bəstəkarın əksini tapmışdır. Bu illərdə Qarayev “Zamanın bayraqdarı” (1959, S.Vurğunun sözlərinə) kontatasını, “Klassik süita” (1967, fortepiano prelüdləri əsasında), 26 Bakı komissarının xatirəsinə həsr olunmuş (1968), Leninin anadan olmasını 100 illiyinə həsr olunmuş oratoriya-plakat (1970) “Zəriflik” monooperasını (1971, A.Barbüsün novellasının motivləri üzrə), “Dostluq himni” kontatasını (1972), “Coşğun qaskoniyalı” müziklini (1973, E. Rostanın “Siranode Berjerak” pyesinin motivləri üzrə) yazmışdır.

Qarayev bir sıra dram tamaşaları və kinofilmə musiqi bəstələmişdir. “Rəqs müəllimi” (1949, Lope de Veqa), “Nikbin faciə” (1956, Vişenski), “Qərribə adam” (1956, N.Hikmət), “Antoni və Kleopatra” (1965, U.Şekspir) dramları, “Xəzər neftçiləri haqqında dastan” (1953), “Tarixin ibrət dərsi” (1957), “Uzaq sahillərdə” (1958), “Mateo Falkone” (1961), “Qoya” (1971, F.Qarayevlə birgə) filmləri və s. Həmçinin kütləvi mahnı və estrada musiqisi janrlarında da əsərlər bəstələmişdir. Qarayevin yaradıcılığında ideya fəlsəfi məzmun əsas yer tutur. İnsanın gözəllik uğrunda mübarizəsi onun musiqisinin əsas mövzudur.

O, əsrimizin kəskin ictimai problemlərini sənətkarlıqla açır. Qarayevin musiqisində psixologizm ilə faciəvi pafos, lirika ilə qrotesk janr lövhələri vahid dramaturji konsepsiyaya tabe olmaqla vəhdət təşkil edir. Qarayevin melodiya, ritm, məqam, polifiniya orkestr palitrası, musiqi forması sahəsində yeni istifadə vasitələri tapmışdır. Onun novator axtarışları Azərbaycan xalqının musiqi təfəkkürü xüsusiyyətlərinə əsaslanır.

Onun musiqi dili sahəsinə gətirdiyi yeniliklər Azərbaycan musiqisinin inkişafında mühüm rol oynamışdır. Musiqi sənətinin demək olar ki, bütün janrlarına müraciət edən Qarayevin yaradıcılığı Azərbaycan baleti və simfonik musiqisinin inkişafında əhəmiyyətli yer tutur. Onun musiqisi ümumdünya şöhrəti qazanmış, baletləri ölkəmizin və dünya teatrlarının sahəsində tamaşaya qoyulmuşdur. Qarayev 50-ci illərin müasir Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinə başçılıq etmişdir.

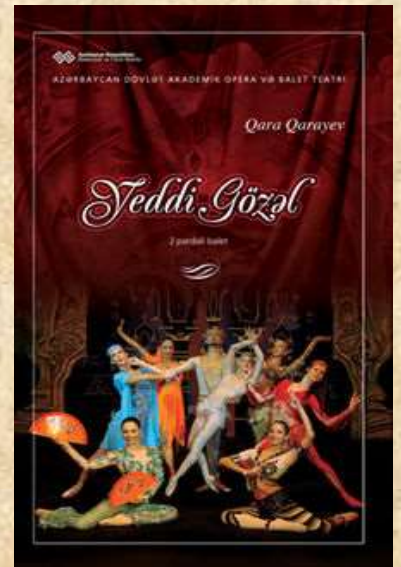
R.Hacıyev, H.Xanməmmədov, A.Məlikov, X.Mirzəzadə, V.Adıgözəlov, R.Həsənova, F.Əlizadə Qarayevin yetirməlidir. Qarayevin bir çox məqalə və məruzələri Azərbaycan musiqisinin inkişafı problemlərinə, Ü.Hacıbəyov, S.Prokofyev, D.Şostakoviç yaradıcılığına həsr olunmuşdur. İlk dəfə Lenin ordeni, Qırmızı Əmək Bayrağı ordeni ilə təltif olunmuşdur. SSRİ Ali Sovetinin xalq artisti (1959), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası (1959), SSRİ Dövlət mükafatı laureatı (1946, 1948), M.F. Axundov adına Respublika mükafatı laureatı (1965), Lenin mükafatı laureatı (1967), 1953-cü ildən Azərbaycan SSR Bəstəkarlar İttifaqının sədri olmuşdur. Qara Qarayev 13 may 1982-ci ildə vəfat etmişdir. 2008-ci ildə Qara Qarayevin anadan olmasını 90 illiyi qeyd edildi.

Mühazirə mövzusu № 9

Yeddi gözəl (balet)

Yeddi Gözəl — Qara Qarayev tərəfindən 1949-1952-ci illərdə bəstələnmiş baletdir. Dörd pərdəli baletin librettosu XII əsr Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin 1197-ci ildə tamamladığı "Yeddi gözəl" poeması əsasında İsmayıl Hidayətzadə, Yuli Slonimski və Sabit Rəhman tərəfindən yazılmışdır. İlk səhnələşdirmənin xoreoqrafı Pyotr Qusevdir. Baletin premyerası 6 noyabr 1952-ci ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrında keçirilmişdir.

1959-cu ildə Moskvada Azərbaycan incəsənəti ongünlüyü ərəfəsində baletin yeni musiqi-səhnə redaksiyası işlənmişdir. Əvvəlki dörd pərdəlik kompozisiya, librettoda bəzi süjet dəyişikləri, musiqinin ixtisarı hesabına üç

pərdəyə endirilmişdi. Lakin əsərin mərkəzində qoyulan ideya, əsas dramatik xəttlər qorunub saxlanmışdı. 1964-cü ildə balet yenidən redaksiya edilmişdi. Əsərin fabulasında və musiqi dramaturgiyasında əhəmiyyətli bir dəyişikliyə yol verilməsə də, bu redaksiya xarakterlərin daha aydın və qabarıq verilməsinə imkan vermişdi.

Libretto

Proloq

Hadisələr IV əsrdə Azərbaycanda baş verir. Musiqi coşğun təbii hadisələrin mənzərəsindən danışır. Gecədir. Tufandır. Yarımviranə qədim bir qəsrin görünüşü. Zülmət içində adamlar bir xəyal kimi görünür. Bunlar Vəzir və onun adamlarıdır. Vəzir qəti əmr verir: Şah Bəhram bu gecə qətl edilməlidir. Ova çıxarkən tufana düşmüş gənc şah tapılmalı və öldürülməlidir.

Bəhram sadə ovçu paltarındadır. Köhnə qəsrin xarabalıqları arasında sığınacaq axtarır. Tufan yavaş-yavaş sakitləşir. Qəsrin dərin tağlarında zaman keçdikcə rəngləri pozulan, solğunlaşan yeddi əfsanəvi gözəlin şəkli yarımqaranlıqda Bəhramın gözləri qarşısında canlanır. Bu əfsanəvi, bu xəyali şəkillər sehrli, sirlərlə dolu musiqinin sədaları altında canlanır. Gözəllər Bəhramın ətrafında dövrə vuraraq gənc şahı öz gözəllikləri ilə valeh edirlər. Bəhram ağılasıgmaz əfsanəvi bir mühitə düşmüşdür. O özünü unudub və nə fikirləşdiyini bilmir. Bu vaxt Vəzirin əlaltısı xəlvətcə ona yan alır və şaha ağır zərbə endirir. Bəhram yerə sərilir. Şirin xəyallara dalmaq həvəsi şahı sevincə deyil, kədərə mübtəla edir.

Səhərin al şəfəqləri qəsrin uçulub-dağılmış divarlarını işıqlandırır. Bu vaxt Mənzər və onun bacısı Aişə qəsrin yanından ötür keçirlər. Onlar cavan şahı erə sərilmiş görür və ondan bir qədər aralı vəzirin əlaltısı olan qatilin təsadüfən yerə sldığı əbanı tapırlar. Əbanın üstündə vəzir gözətçilərinin nişanı var.

Birinci pərdə. Birinci şəkil

Kəndin kənarında mənzər və Aişənin sadə daxması. Bu cavanların qayğıkeşliyi sayəsində Bəhramın yarası sağalır. Bəhram şah sarayın riyakar mühitindən uzaqdır, bu səmimi adamlar içində özünü rahat və sərbəst hiss edir. Bəhram öz xilaskarına – igid Mənzərə, mehriban və utancaq Aişəyə dərin ülfət və səmimiyyət bəsləyir.

Özünü xoşbəxt hiss edən Bəhram Mənzərlə güləşmək istədiyini bildirir. İgidlər güləşirlər. Bəhram asanlıqla qalib gələ bilmir. O, hörmət və dostluq əlaməti

olaraq öz qızıl kəmərini Mənzərə bağışlayır. Mənzər cavab olaraq hədiyyə vermək üçün daxmaya gedir.

Cavan ovçu Aişənin xoşuna gəlir. Aişə də Bəhramı məftun edir. Aişənin saf duyğuları və həyəcanları Bəhrama dərin təsir göstərir. Hələ dərk olunmayan bu təzə sevgi hissi cavanların varlığına hakim kəsilir. Mənzər əlində hədiyyə-cida və şərabla dolu buynuzla evdən çıxır. Uzaqda ha-küy eşidilir. Onlar Mənzərin dostları – gənc cəngavərlər və obçulardır. Bu adamlar Bəhramın qarşısında yerə yığılıb baş əyəndə Mənzər və Aişə son dərəcə təəccüblənirlər. Bəhramın adı ovçu yox, şah olduğu aydınlaşır.

Mənzər dəhşətli dəlili – qatilin əbasını gətirib Bəhrama təqdim edir. Bəhram Vəzirin xəyanətkarlığından dəhşətə gəlir. Bəhramın həyəcanı ona kömək və xidmət etməyə hazır olan gənclərə də təsir göstərir. Bəhram gənclərin müşayəti ilə gedir, Aişə tək qalaraq qəmgin fikirlərə dalır. Sevinc hissləri həyəcanlı qayğılarla əvəz olunur. Mənzər şahı yola salıb geri qayıdır. Lakin Aişə yalvararaq qardaşını Bəhramın dalınca getməyə razı edir.

İkinci şəkil

Gurultulu bir bazar. Burada müxtəlif peşə sahibləri, tacirlər də, şən, qeybətçil qadınlar da, dəcəl uşaqlar da var. Dinamik musiqi şərq bazarının şənliyini, səs-küyünü ifadə edir. Öz peşələrini nümayiş etdirən adamların nikbin ruhlu rəqsləri əməyi tərənnüm edir.

Aişə və Mənzər camaatın arasındadır. Adamlar onların başına toplaşib Bəhram şaha qarşı sui-qəsdlə bağlı söhbətə maraqla qulaq asırlar. Hamı acgöz və qudurğan vəzirdən narazıdır, insanlar Bəhram şaha kömək etmək arzusundadır. Bu zaman vəzirin atlı dəstələri bazara hücum edir. Aişə ilə birlikdə bütün qızları tutub saraya sürüyürlər. Onları xilas etməyə çalışanları isə Mənzərlə birlikdə kəməndə salıb sarayın zindanına atırlar.

Üçüncü şəkil

Sirlər ifadə edən musiqidə şah sarayının zirzəmisini təsvir olunur. Tamahkar vəzirin göz tikdiyi böyük xəzinə burda yerləşir. Özünü hökmdar sayan və şah taxtında əyləşən vəzir də burdadır. Tutulanları mühakimə etmək üçün Vəzirin hüzuruna gətirirlər. Zalım hökmdarın ürəyini rəhmə gətirmək üçün qızların yalvarışının bir faydası olmur.

Vəzirin monoloqu şöhrətpərəst bir adamın cinayətkarlığını büruzə verir. Vəzirin rəqsi, yəni sərvət düşkünü olan bir hökmdarın rəqsi öz eybəcərliyi ilə fərqlənir və onun pis sifətlərini açıb göstərir. Vəzirin coşğun qəzəbi həddi-hüdudu aşır. Lakin qapının qəfildən döyülməsi bu dəhşətli mühakimə səhnəsini dayandırır. Vəzirin xidmətçiləri xəbər verirlər ki, Bəhramı öldürmək tədbiri baş tutmamışdır.

Şeypurlar Bəhram şahın saraya qayıtmasını xəbər verir. Vəzir özünü ələ alır, şahı qarşılamağa hazırlaşır. Şah paltarını soyunub kənara atır, nə edəcəyini özü üçün aydınlaşdırır.

Dördüncü şəkil

Yenə də sənətkarların meydanı. Bəhram şahın gözlənilmədən gəlməsi böyük canlanmaya səbəb olmuşdur. Xalq padşahın simasında ədalətli bir şah görməyə ümid edir.

Nəhayət ki, zalım vəzirin əlindən qurtulmaq mümkün olacaq. Bəhram saraya daxil olmaq istəyir, amma sarayın qapısı bağlıdır. Şah qəzəblənir. Xalq saraya girməkdə şaha kömək etmək üçün ayağa qalxır. Elə bu vaxt sarayın qapıları açılır. Dəbdəbəli yürüş marşı səslənir. Gənc şahı aldatmaq üçün vəzir təntənəli bayram yürüşü təşkil edir.

Əvvəlcə saray qızları çıxır, onlar yola xalılar döşəyir və Bəhramın üstünə gül-çiçək tökürlər. Qızlardan sonra saray ətanlarının təntənəli yürüşü başlanır. Vəzir sadə paltarda irəli gəlir, çox acizənə bir halda şahın ayaqları altına yığılır. Sonra hakimiyyət nişanını hörmətlə şaha təqdim edir. Bəhram ona qəsd edən qatilin əldə dəlil olan əbasını Vəzirə göstərir. Hiyləgər Vəzir öz əlaltısı olan qatili şahın gözləri qarşısında öldürür. Bununla da Bəhram şahın etimadını qazanır.

Xalq Vəzirin xəyanətkarlığını şaha bildirmək istəyir. Lakin Bəhram şah qara camaatın onun işinə qarışmaq istəməsindən əsəbləşir. Xalq qüdrəti onu vahiməə salır. O, xalqa silahı yerə qoymağı əmr edir. Vəzir baletin sürətli rəqsində şahın ətrafında dövrə vurur. Xalqı sıxışdırıb kənara çıxarır. Əyanlar Bəhram şahı əlləri üstünə götürüb saraya aparırlar. Xalq aldadılır.

Birinci şəkil

Şahın sarayında ziyafətdir. Bəhram şah eyş-işrətlə məşğuldur. Lakin kef məclisi

birdən pozulur. Aişə yüyürə-yüyürə səhnəyə çıxır. O, həyəcanlı bir halda qardaşı və yeddi sənətkarın bağışlanaraq zindandan azad edilməsini xahiş edir. Aişənin, Mənzərin, Bəhramın, Vəzirin, sənətkarların və saray xidmətçilərinin qarışıq rəqs səhnəsi canlanır. Kiçik lirik duetin musiqisində Bəhram və Aişəni bürüyən hisslər incə bir şəkildə açılır. Aişə qardaşı Mənzəri şahla barışdırmaq istəyir. Lakin Mənzər şahın ona bağışladığı qızıl kəməri belindən açaraq onun ayaqları altına tullayır. Bəhram qəzəblənir. Mənzərin ona bağışladığı cidanı götürüb onun üstünə atır. Bu vaxt keşikçilər Mənzəri tutmaq istəyirlər. Lakin o, cəld bir halda qaçaraq

aradan çıxır. Vəzir əlaltılarına onu tutub gətirməyi tapşırır. Bütün bunları gören Aişə yerə yığılır.

İkinci şəkil

Şahın fikirlərini məşğul etmək və onu dövlət idarəçiliyindən uzaqlaşdırmaq üçün Vəzir yeni əyləncələr axtarışındadır. Şah Aişənin məhəbbətini öz qəlbindən çıxarmalı və onu unutmalıdır. Vəzir üstündə sehirli şəkillər olan ipək bir pərdəni şaha bağışlayır. Proloqda yeddi gözəli təmsil edən sirli musiqi bir daha səslənir. Pərdənin üstündəki şəkillər canlanır. Yeddi füsunkar gözəl şahın ətrafında dövrə vurur. Qızların gözəlliyinə məftun olan Bəhram şah dövlət işlərini yaddan çıxarır. Vəzir sevinir.

Üçüncü pərdə

Qəm və kədərlə səslənən incə rəqs musiqisi xalqın keçirdiyi izzətləri yada salır. Şahın əlaltıları tərəfindən təqib olunan və kənddə gizlənən Mənzər əməksevər adamlarla əl-ələ verib, tarla becərir. Lakin qəfildən Vəzir və onun əlaltıları bir qasırğa kimi hücum çəkib kəndin dinc həyatını pozur. Mənzəri ələ verməyi tələb edirlər. Cəlladların diqqətini yayındırmaq üçün kəndlilər əl-ələ verib rəqs edirlər. Kəndlilər Mənzəri ələ verməkdən imtina edirlər. Vəzirin əlaltıları qəzəblənərək tarlanı tapdalayırlar.

Gurlayan şeypurlar Bəhram şahın gəldiyini xəbər verir. Xalq onun simasında yenə də öz müdafiəçisini görmək istəyir. Adamlar yalvararaq ona müraciət edirlər. Lakin Bəhram şah xalqın dərdrinə, izzətlərinə biganədir. O, yalnız Aişəni düşünür, onu görmək istəyir. Heyvani şəhəvt hissi ilə onun yanına tələsir. Aişə isə Bəhram şahın istəklərinə laqeyddir və onun tərcümanı ola bilməz. Çünki Bəhramşah Aişənin doğma xalqını böyük dərdlərə və məşəqqətlərə düşər etmişdir. Bəhram və Aişənin duet-adajiosunda mürəkkəb və ziddiyyətli hisslər öz ifadəsini tapır.

Gözlənilmədən Vəzir gəlib çıxır. Vəzir və əlaltılarının yırtıcı rəqsi mənfi, dağıdıcı qüvvələrin ağlasığmaz qorxunc özbaşınalığını göz qarşısında canlandırır. İnsanlar Bəhram şahın gözü qarşısında Vəziri öldürürlər.

Aişə şahı qorumaq məqsədiylə şahla qardaşının arasına atılır. O, Bəhrama qarşı bəslədiyi dərin hissləri boğmağa qadir deyildir. Aişə şaha bildirir ki, əvvəlki kimi onu sevir. Xahiş edir ki, Bəhram şahlığı atıb, sadə, təvazökar bir ovçu kimi onunla birgə xoşbəxt ömür sürsün. Bəhram şah qəzəbindən hər şeyi yaddan çıxarır. O, özündən çıxaraq Aişəni ölümcül yaralayır. Mənzər başda olmaqla kəndlilər onun ətrafına toplaşır. Aişə qardaşı Mənzərin qolları üstündə can verir.

Xalq ədalətsiz şahdan və ləyaqətsiz insandan üz döndərir. Bəhram şah ümitsiz və təqətsiz halda burdan uzaqlaşır. O, gecənin qaranlığında yox olur.

Baletin musiqisi haqqında

“Yeddi gözəl” baletinin bütün musiqisi obrazlılıqla doludur. “Canlı hərəkət rəqsi” prinsipi əsərdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çaykovski ənənələrini davam etdirən Qarayev balet partiturasının təsir gücünü, simfonik inkişafını zənginləşdirir.

Xalqın və onun nümayəndələrinin obrazlarını açıb göstərmək üçün bəstəkar rəvan milli ahəngdən, aydın rəqs ritmlərindən istifadə edir.

Əsərdə xalq qüdrətini tərənnüm edən əsas “İşıqlı” mövzudan başqa xalqın dərdini, qüssəsini, qəzəbini ifadə edən daha iki mövzu var. İgid Mənzərin obrazı xalq leytmotivinə yaxındır.

Əsərdə mənfi şəxslər, o cümlədən Bəhram, Vəzir və onların əlaltıları kəskin melodika, iti ritmlərlə, əks təsir bağışlayan harmoniyalarla xarakterizə edilir.

Baletdə Bəhram da, Vəzir də, yeddi gözəlin ayrı-ayrı rəqsləri də leytmotiv xarakterinə malikdir. Amiranə, kəskin şeypurun siqnalları Bəhramı, acı istehza ilə dolu “qəddarlıq” mövzusu Vəziri xarakterizə edir.

Əsərdə Ayişə daha bitkin və hərtərəfli xarakterizə edilmişdir. Onun obrazı intonasiya etibarilə bir-birinə yaxın, təsirli lirik melodiylarla canlandırılır. Ayişənin musiqi nömrələrindən hər biri onun daxili aləmini açıb göstərir. Melodik vüsət, ifadəlilik Bəhramla duet səhnələri musiqinin ürəklərə nüfuzedici gücü Ayişənin şairanə əhvali-ruhiyyəsini dinləyicilərə çatdırır.

“Yeddi gözəl” baletinin musiqisi bir çox xüsusiyyətləri etibarilə Azərbaycan musiqisinin parlaqlığını ifadə edən milli musiqidir. Xalqın mahnı və rəqs sənəti, muğam ənənələri ilə sıx bağlılıq “Yeddi gözəl”də özünü göstərir. Bəstəkar öz musiqisi ilə doğma xalqının ruhunu, ürəyini açmağa müvəffəq olmuşdur.

Əsərləri:

Q. Qarayev, “Yeddi gözəl” (Nizaminin əsərləri əsasında), “İldırım yolları” (Piter Abrahamsın əsəri əsasında, 1958) baletlərinin, “Vətən” operasının, “Zəriflik” mono-operasının (1973), “Çılgın Qaşkoniyalı” musiqili komediyasının (1972), üç simfoniyanın (1943, 1946, 1965), “Leyli və Məcnun” simfonik poemasının (1948), “Don Kixot” simfonik qravürünün (1960), çoxsaylı simfonik və kamera-instrumental əsərlərin müəllifidir. 1938-ci ildə tarzən Qurban Pirimovun ifasından “Şur” muğamını nota salmışdır. Xor, solistlər və orkestr üçün – kantata və oratoriyalar: [Könül nəğməsi](#) (1938), [Səadət nəğməsi](#) (1947), [Partiyamızdır](#) (1959),

[Lenin](#) (1970), [Dostluq himni](#) (1974), Orkestr üçün – simfoniya: [Birinci simfoniya](#) (Böyük Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının xatirəsinə) (1944), [İkinci simfoniya](#) (1946), [Alban rapsodiyası](#) (1952), [Üçüncü simfoniya](#) (kamera orkestri üçün) (1965), [Qoyya](#) (Yaşlılar və uşaq xorları və simfonik orkestr üçün) (1979), [Don Kixot](#) (1960) və s.

Mühazirə mövzusu № 10

Fikrət Əmirov

Həyat və yaradıcılığı

Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı, ictimai xadim. Dövlət mükafatı laureatı.

F. Əmirov öz yaradıcılığında daim dahi bəstəkarımız Ü.Hacıbəyovun ənənələrini davam etdirərək milli musiqi sənətimizin inkişafına çalışmışdır. İdeya məzmununun dərinliyi, insanın daxili aləminin təsviri, melodik üslubun zənginliyi, ahəngdar orkestrləşdirmə Əmirov yaradıcılığına xas olan cəhətlərdəndir. Onun yaradıcılığında ritmik, melodik və məqam-intonasion qanunauyğunluqlar öz əksini tapır. Bəstəkar kiçik həcmli miniatürlərdən tutmuş, mahnı, romans, süita, musiqili komediya, simfoniya, sinfonik muğamlar, fortopiano ilə sinfonik orkestr üçün konsert, opera və balet kimi bütün janrlarda özünü istedadlı mütəxəssis kimi tanıtmış və geniş kütlə dinləyicilərinin rəğbətini qazanmışdır.

Fikrət Məşədi Cəmil oğlu Əmirov 1922-ci ildə Gəncədə xanəndə ailəsində anadan olmuşdur. Onun atası müğənni və tar ifaçısı olmaqla yanaşı həm də müəllim idi. Fikrət Əmirovun özündən əlavə 5 qardaş-bacısı olub. 1928-ci ildə məşədi Cəmil Əmirovun vəfatından sonra evin yükü 6 yaşlı Fikrətin üzərinə düşür. Anası Dürdanə xanım 6 övladını tək böyütməli olur. Fikrət ailədə ondan bir yaş kiçik olan bacısı Yaxşı xanım ilə çalışırdı. Yaxşı xanımın ifa etdiyi mahnıları Fikrət tarda müşayiət edirdi.

Fikrət Əmirov 1952-ci ildə həkim Aidə Əmirova ilə ailə həyatı qurmuşdur. Bu evlilikdən onların Cəmil və Sevil adlı övladları dünyaya gəlir. Fikrət Əmirov 1979-cu ildə yazdığı "Min bir gecə" baletini Aidə xanımına həsr etmişdi.

Uşaqılıq illəri musiqi aləmi ilə əhatə olunmuş F. Əmirov musiqiyə olan həvəsi hələ kiçik yaşlarından özünə biruzə verirdi. O, daima xanəndə və aşıqların, eləcə də instrumentalistlərin ifasını diqqətlə dinləmiş, xalq musiqi yaradıcılığını izləmişdir. Bu da onun musiqi düşüncəsinin formalaşmasını təmin etmişdir. Hələ uşaq yaşlarından tarın yaxşı ifaçısı kimi çıxış edərək öz məharətini nümayiş etdirirdi.

Professional musiqiçi olmaq məqsədilə o, 1938- ci ildə tar ixtisası üzrə Krivabad musiqi texnikumunu bitirdikdən sonra Bakıya gələrək musiqi texnikumunda təhsilini davam etdirir. 1939- cu ildə təhsilini müvəffəqiyyətlə başa vurduqdan sonra o, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına daxil olur. Burada F. Əmirov xarici ölkə musiqi tarixi və ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olur. Xarici ölkə bəstəkarlarının müxtəlif janrla əsərlərini dinləyərək öyrənir. Tələbəlik illərində o, “Variasiyalar”, “Romantik sonata”, “Prelüdlər”, “Böyük Vətən müharibəsi qəhrəmanlarının xatirəsinə” simfonik poemasını, eləcə də M. S. Ordubadinin liberettosu əsasında 1946- cı ildə “Gözün aydın” musiqili komediyalarını yazmışdır. Həmin dövrdə o, skripka və fortepiano ilə simfonik orkestr üçün ikili konsert, A. Babayev birlikdə fortepino ilə xalq çalğı alətləri orkestr üçün konsert, görkəmli Azərbaycan şairinə həsr etdiyi “Nizaminin xatirəsinə” sinfoniyasını yazmışdır.

1948- ci ildə F. Əmirov bir pərdəli “Ulduz” operası ilə konservatoriyanın bəstəkarlıq fakültəsini bitirir. O, öz yaradıcılığında milli folklorun öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Xalq muğamlarını dərinlən öyrənir, onların məqam xüsusiyyətlərini təhlil edir. Bəstəkar Azərbaycan muğamlarının simfonikləşdirilməsi sahəsində yeni nəliyyətlər qazanmışdır. O, muğam improvizasiya üsulundan, eləcə də muğamın ritmik xüsusiyyətlərindən, həmçinin xalq mahnılarından istifadə edərək “Şur” və “Kürd Ovşarı” simfonik muğamlarını yaratmışlar. Bu simfonik muğamlarda bəstəkar xalq musiqisinin inkişaf prinsipindən istifadə etmişdir. Həmin simfonik muğamlar 1949- cu ildə Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

F. Əmirov xalq mahnılarının toplanması, nota salınması sahəsində də fəaliyyət göstərərək külli miqdarda Azərbaycan xalq mahnılarını nota salaraq tərtib etmişdir. Məsələn, “Küçələrə su səpmişəm”, “Gözəlim sənən” və s. Bəstəkarın opera janrına müraciət etməsi onun ən böyük, nəliyyətlərindən idi. Azərbaycanın görkəmli dramaturqu C. Cabbarlının eyni adlı əsəri əsasında yazılmış “Sevil” operasının ilk tamaşası 1953- cü ildə Bakıda çox böyük müvəffəqiyyətlə keçmişdir. Milli xasiyyət daşıyan bu opera Azərbaycan qadınının azadlıq mübarizəsi mövzusuna həsr olmuşdur. Operada bəstəkar Azərbaycan xalq milli məqam xüsusiyyətlərindən geni. Surətdə istifadə etmişdir.

F. Əmirov bir sıra dram tamaşalarına da musiqi yazmışdır. Məsələn S. Vurğunun “Xanlar”, “Vaqif”, H. Cavidin “Şeyx Sənan”, “Cavanşir”, və s. O,

həmçinin Ü. Hacıbəyovun ənənələrini davam etdirərək bir sıra kamera-instrumental əsərlər də yazmışdır. Fortepianonun müşayiətilə skripka və violonçellər unisonu üçün Ü. Hacıbəyova həsr olunmuş “Xatirə” elegiyası,

A.Zeynallının xatirəsinə violençel və fortepiano üçün romans, E. Nəzirova ilə birlikdə alban xalq mövzuları əsasında iki fortepiano üçün süita, eləcə də fortepiano üçün 12 miniatur bəstəkarın kamera musiqisinin parlaq nümunələrindəndir.

1957-ci ildə E. Nəzirova ilə birlikdə fortepiano ilə simfonik orkestr üçün yazdığı konsert çox böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır.

F. Əmirov həmçinin vokal musiqisi sahəsində də geniş surətdə fəaliyyət göstərmişdir. O, Nizami Gəncəvi, M. Lermontov, A.S.Puşkin eləcə də S.Rüstəm, M.Dilbazi poeziyalarının təsiri nəticəsində bir sıra mahnı və romanslar yazmışdır. Məsələn, Nizami Gəncəvinin sözlərinə “Gülüm” M.Y.Lermontovun sözlərinə “Ulduz” romansları, A.S.Puşkinin anadan olmasının 150 illik yubileyi münasibətilə şairin sözlərinə simfonik orkestrin müşayiətilə fenor və bariton üçün “Qış yolu” vokal poemasını yazmışdır.

1961-ci ildə F.Əmirov simfonik orkestr üçün “Azərbaycan kapriççiosu”nu, həmçinin simfonik orkestr üçün “Azərbaycan qravürlərini”, “Nəsimi” vokal-simfonik poemasını, 1973-cü ildə yeni tembr-koloritə əsaslanan “Gülüstani-Bayatı Şiraz” simfonik muğamını yazmışdır. Əsərdə vokal və simfonik-orkestr ifasının tembr ahəngdarlığının xalq milli janr və formaları ilə vəhdət təşkil etməsi milli simfonizmin inkişafına imkan yaradır.

Bəstəkarın balet janrındakı fəaliyyəti 70-ci illərin axırlarına təsadüf edir. O, xalq nağıllarına müraciət edərək “Min bir gecə” nağılı əsasında R. Və M.İbrahimbəyovların librettosu əsasında eyni adlı balet yazmışdır. Azərbaycan milli musiqisi və muğam improvizasiya üsulu ilə klassik balet janrının formasına istinad edən bəstəkar milli kaloritli, klassik balet qayda-qanunlarına əsaslanaraq dramaturji cəhətdən böyük inkişafa malik olan səhnə əsəri yaratmışdır.

F.Əmirov bəstəkar olmaqla yanaşı pedaqoji sahədə də fəaliyyət göstərmişdir. O, həmçinin mətbuatda bir sıra məqalələrlə çıxışlar etmiş, ictimai işlərdə yaxından iştirak etmişdir.

1956-cı ildə Azərbaycan Opera və Balet teatrının direktoru vəzifəsində çalışmış, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının katibi olmuş, SSSRİ Bəstəkarlar İttifaqının ikinci ümumittifaq qurultayında Rəyasət Heyətinin üzvü olmuşdur. Musiqi sənətinin inkişafı sahəsində böyük nailiyyətlərə görə F.Əmirov 1955-ci ildə Az.SSR-nin Əməkdar incəsənət xadimi, 1958-ci ildə Az.SSR-nin xalq artisti fəxri

adına layiq görülmüşdür. O, 1947-ci ildə “Qafqaz uğrunda”, “Böyük Vətən Müharibəsində Almaniya üzərində qələbə” medalları ilə təltif edilmişdir. 1982-ci ildə Sosialist Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür. Bəstəkar həmin ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Mühazirə mövzusu № 11

“Sevil” operası

«Sevil» operası. «Koroğlu»dan sonra opera sənətimizin ikinci yüksək zirvəsi hesab olunur.

F.Əmirovun «Sevil» operası 1953-cü ildə bəstələnmişdir. Operanın libretto müəllifi şair Tələt Əyyubovdur. «Sevil» böyük Azərbaycan dramaturqu Cəfər Cəbbarlının eyniadlı dramı əsasında yazılmışdır. Sonralar «Sevil» operası F.Əmirov tərəfindən üç dəfə redaktə olunmuş və səhnələşdirilmişdir. Son illərdə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrı bu əsərə müraciət edərək, onu yeni quruluşda tamaşaya qoymuşdur. Opera əsasında, həmçinin kinofilm də çəkilmişdir. Bu, bir daha sübut edir ki, «Sevil» operası xalq tərəfindən sevilən, populyar bir əsərdir.

«Sevil» operası Azərbaycan musiqi tarixində ilk lirik-psixoloji operadır. Əsərdəki hadisələr müəyyən zaman kəsimində cərəyan edir. 1920-ci ildə Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin bərqərar olmasından əvvəl və sonrakı dövrdə. Buna baxmayaraq, mövzu bu günümüz üçün də çox aktual səslənir. Burada Azərbaycan qadınının, ümumilikdə isə bütün cəmiyyətin inkişafı prosesi öz əksini tapmışdır. Əsərin baş qəhrəmanı Sevil ailədə heç bir hüququ olmayan, əri Balas tərəfindən sayılmayan, demək olar ki, kölə vəziyyətində olan bir qadın obrazından çıxaraq, dövlətin ona verdiyi imkanlardan istifadə edib, cəmiyyətin tam hüquqlu bir üzvünə çevrilir. Onunla yanaşı, xalqın da şüurunun oyanaraq, yeni həyat quruculuğuna qoşulduğunun şahidi oluruq.

Əsərin dramaturgiyasında iki əks qütbə dayanan surətlər üz-üzə qoyulmuşdur: bunlardan biri xalq və onun nümayəndələri Sevil, Gülüş, Atakişi, Babakişi, Tafta və başqaları ilə təmsil olunursa, digəri Balas, Dilbər, Əbdülməli bəy və Məmmədəli bəyin simasında təqdim edilir. Başqa sözlə desək, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin qarşıdurmasında birinin aradan çıxması, digərinin isə dirçəlməsi prosesi həyatı, real obrazlarda və hadisələrdə öz təcəssümünü tapır.

«Sevil» operası haqqında bəstəkar özü belə deyirdi: «Opera üzərində işləyərkən, mən bir tərəfdən, böyük rus klassiki Pyotr İliç Çaykovskinin yaradıcılığından, digər tərəfdən isə Azərbaycan opera sənətinin banisi Üzeyir

Hacıbəyovun yaradıcılığından bəhrələnmişəm. Ü.Hacıbəyovun Azərbaycan xalq musiqisi ilə bağlı operaları, P.I.Çaykovskinin opera yaradıcılığında qəlbləri rıqqətə gətirən insan xarakterlərinin dərinədən açılması mənim üçün nümunə olub. Mən öz əsərimdə məhz bu iki cəhətin qarşılaşdırılmasına çalışmışam». Eyni zamanda, bəstəkar qeyd edirdi ki, «mən operada Cəfər Cabbarlının dediklərini musiqi vasitəsilə vermək istəyirəm». Bütün bunların nəticəsində bəstəkar dərin milli ruhlu bir sənət əsəri yaratmışdır.

«Sevil» operasında şifahi ənənəli xalq və professional musiqi janrlarından geniş istifadə edən bəstəkarın bu mənbəyə yaradıcı münasibətinin bir daha şahidi olur. Əsərin, demək olar ki, hər bir mövzusunda, musiqi dilinin bütün parametrlərində bu cəhət özünü büruzə verir. Əsərdə bəstəkarın muğam və xalq musiqisindən istifadə üsullarının geniş spektri ilə qarşılaşırıq. F.Əmirov deyirdi ki, onun «xalq musiqisində ən çox sevdiyi və əxz etdiyi xüsusiyyətlər lad, ritmika, tembr və melodikadır». Bütün bu xüsusiyyətlər «Sevil» operasının da musiqi dilinə hopmuşdur.

Əsərdəki müxtəlif səpkili obrazları səciyyələndirmək üçün bəstəkar janr xarakteristikasından çox istifadə edir. Xüsusilə Sevil obrazının açılmasında bu, mühüm rol oynayır. Belə ki, Sevilin ailə və məişətilə bağlı olaraq, laylay, ağı, rəqs kimi janrlardan istifadə olunur. Onun daxili aləmini, ruhi vəziyyətini, sarsıntılarını, həyəcanlarını, nəhayət, oyanışını əks etdirmək üçün muğamla bağlı melodiyalara üstünlük verilir. Balas da belə geniş surətdə səciyyələndirilir.

Operanın yaddaqalan ən ümdə cəhəti onun gözəl melodiyalara malik olmasıdır. Hətta bunu zamanımızın dahi bəstəkarı D.Şostakoviç xüsusi vurğulayaraq demişdir: «Melodiya onun yaradıcılığının ürəyidir».

Əsərdəki melodiylar bir çox xüsusiyyətlərinə – improvizasiya üslubuna, quruluşuna, formasına, inkişaf üsullarına görə muğamla bağlıdır. Burada xalq mahnı və rəqslərinin transformasiyası da öz əksini tapmışdır. Bütün hallarda bəstəkar həm xalq mahnı və rəqslərinin, həm də muğamların zəngin və rəngarəng intonasiyalarını təcəssüm etdirərkən, onun milli laddlardan istifadə məsələsi ön plana çıxır.

Məlumdur ki, muğamların və xalq musiqisinin özəyini laddlar təşkil edir. Milli laddlara istinad əsərin melodik, harmonik və polifonik dilinə təsir göstərən amillərdən biridir və «Sevil» operasında bu amil çox qabarıq surətdə özünü büruzə verir.

Obrazlar

Sevil – baş qəhrəman, soprano

Balas – Sevilin həyat yoldaşı, tenor

Gülüş – Balasın bacısı, messo soprano

Atakişi – Balaşın atası, bariton

Babakişi – Sevilin atası, tenor

Dilbər – Balaşın iş yoldaşı, koloratura-soprano

Əbdüləli bəy – avara bəy, bariton (bas)

Məmmədəli bəy – avara bəy, tenor

Tafta – Balaşın evində qulluqçu, messo soprano

Gündüz – Balaş və Sevilin oğlu, oxumaqsız

Libretto

Birinci pərdə

Bank qulluqçusu Balaşın evi. Kəndi ailəsindən çıxan Balaş "yüksək təbəqə"yə çatmağa can atır. Onun başı hazırda boş, yüngülxasiyyət, kübar dairələrinə mənsub qadın olan Dilbərə qarışmışdır. Ailəsi onu sıxır. Balaş savadsız həyat yoldaşı Sevilə alçaq nəzərlərlə baxır, savadsız atasından utanır. O, kobud, diqqətsiz, ürəksiz olmuşdur. Sevil əzab çəkir.

Sevilin öz taleyindən şikayəti eşidilir. Sevil öz bədbəxtliyinin səbəbini əvvəlcə acı taleyində görür və ondan şikayətlənir.

Balaşın atası Atakişinin balaca Gündüzlə (Sevilin oğlu) evə gəlməsi də Sevil qəmli düşüncələrdən ayıra bilmir. Atakişi mahnı-rəqs xarakterli kupletlər oxuya-oxuya nəvəsini əyləndirir.

Balaş şad halda evə gəlir. O, qonaqları gözləyir. Çünki Dilbər də gələn qonaqların arasında olacaqdır. Balaşın görüntüsü onun sevincini, yüngülxasiyyət kübar gözəl xanımdan məst olduğunu ifa edir. Qonaqlar – Dilbər və onun dostları, kübar avara bəylər olan Əbdüləli bəy və Məmmədəli bəy evə gəlirlər. Balaş qonaqları səciyyələndirir. Dilbərin görüntüsü yüngüllük verir və onun kübar simasının boş, gərəksiz olduğunu nəzərə çarpdırır.

Uzaq kənddən gəlmiş Babakişinin – Sevilin atasının içəri girməsi şadlıq məclisini pozur. Balaş Babakişini evdən qovur. Hiddətlənmiş Atakişi – Balaşın atası onunla birlikdə oğlunun evini tərk edir. Yüngülxasiyyət Dilbərə bənd olan Balaşın qovduğu Sevil ümitsiz bir halda gedir. Balaşın bacısı Gülüş də onun evinə tərk edir.

İkinci pərdə

Küçə. Sonra isə Balaşın evi. Dilbər artıq bura köçmüşdür. Balaşın həyatı cəhənnəmə dönmüşdür. Balaş baş verən hadisə üçün acı-acı kədərlənir, təəssüf edir. O, artıq bankda qulluq etmir. Dilbər və onun dostları Balaşa nifrətlərini bildirirlər.

Balaşın ariyası səslənir. Balaşın acı hisləri, öz səadətini həmişəlik itirən bir insanın faciəsi bu ariya ilə təsvir edilir.

Zavod və fabriklər həyəcanla fit verirlər. İnqilabi mahnılar eşidilər. Bunu tətil edən fəhlələr oxuyurlar. Nümayişçilər görünür. Gülüş, Atakişi, Babakişi onlara qoşulurlar. Nümayiş uzaqlaşır. Boş səhnədə Sevil görünür. O, oğlundan ötrü ürəyinin kədərini boşaldır. Sevilin görüntüsü onun kədərini, əzab-əziyyətini açır.

Balaş təkdir. Sevili bihuş halda gətirirlər. O, özünə gələrək, sevinclə oğlunu bağrına basır. Dostları ilə içəri girən Dilbər Sevilin qovulmasını tələb edir. Balaş onun tələbini yerinə yetirir. Bu yerdə Sevilin qəlbində çoxdan yaranmış vüqar və etiraz hissi oyanır. O, mənfur çadranı başından açıb tullayır və and içir ki, köləliyə həmişəlik son qoyacaqdır. Sevilin görüntüsü köhnə dünyanın əleyhinə qalxan və onunla mübarizənin zəruriliyini dərk edən qəhrəman qadının obrazını açır. Onun görünüşünün əsası oyanmış iradə və etirazdır. Sevil Gülüşlə birlikdə küçəyə qaçır və nümayişçilərin coşğun kütləsinə qoşulur.

Üçüncü pərdə

Hadisələrin üzərindən on il keçmişdir. Gülüşün evində Sevilin oğlu Gündüzün anadan olan gününü bayram edirlər. Atakişi ilə Babakişi qonaqların arasındadırlar. Onlar hər ikisi artıq işləyirlər.

Balaş, Dilbər və onun dostları – Əbdüləli bəy və Məmmədəli bəy gəlirlər. Balaş fikirlidir. Gündüz atasını tanımır. Balaşın görüntüsü ikinci pərdədəki kimi, dərd, kədər obrazını təcəssüm etdirir. Sevil gəlir. O, başqalamışdır, şəndir. Onda özünə inam hiss olunur.

Sevil Moskvada oxumuş, kitab yazmışdır. İndi o, həyatda fəal iştirak etməyə hazırlaşır. Balaş bağışlanmasını xahiş edir. Lakin Sevil qəzəblə onu itələyir. O, doğma ölkəsində əldə etdiyi səadət haqqında, yeni həyat haqqında oxuyur.

Musiqisi

Əsər giriş hissədən, üç pərdədən və iki şəkildən ibarətdir. Birinci pərdədə Sevilin qəmli ariozosu və laylay mahnısı səslənir. Bunlarda onun öz taleyindən şikayəti eşidilir. Arioza xalq mahnıları ruhunda yazılmışdır. Mahnı melodiyasının

kiçik diapozonu və onun obrazlı-emosional quruluşu arizonu həzin-lirik xalq mahnılarına – ağılara yaxınlaşdırır. Ariozonun xalq mahnısı xarakterində olması qərribə tərzdə qovuşan kədərli frazalarla, xalq nəfəsli alətlərinin melizmatik bəzəklərini xatırladan ağac nəfəs alətlərinin (xüsusilə fleytanın) çaldığı melodiya ilə də nəzərə çarpır.

Sakit, sadədil obrazı təcəssüm etdirən və aydın ifadə olunan laylay mahnısı ruhən arioza yaxındır. Burada vokalla duet şəklində səslənən klarnetin tembri daha sonra tez-tez Sevil mövzusunı müşayiət edərək onun leyttembrinə çevrilir. Birinci pərdədə Atakişi mahnı-rəqs xarakterli kupletlər oxuyaraq nəvəsini əyləndirir.

Birinci pərdədə Balaşın mahnısı onun sevincini, yüngülxasiyyət birindən məst olduğunu ifadə edir. Bu valsvari kupletlərdir. Bu kupletlərdə qayğısızlıq, qəmsizlik səslənir. Daha sonra mahnının mövzusu operada leytmotiv mənası kəsb edir.

Qonaqlar – Dilbər və onun dostları, kübar şəxslər olan Əbdüləli və Məmmədəli bəylər gəlirlər. Balaşın qonaqlarını səciyyələndirən musiqinin səslənməsi nəzərə çarpacaq təzad yaradır. Dilbər obrazını təsvir edən musiqi sahəsi operanın bütün iştirakçıların xarakteristikasından kəskin şəkildə fərqlənir. Dilbər mövzusunda XIX əsrin sentimental romansı ruhunda stilləşdirilmə, tanqo ritmi, major-minor nəzərə çarpır. Operada Dilbər obrazı əsasən mahnı və romans janrı ilə bağlıdır. Dilbər Sarasatenin "Qara çətir" romansının intonasiyaları əsasında yazılmış mahnını oxuyur. Mahnıdakı təmtəraqla səslənən tanqo rəqsi Dilbərə bir yüngüllük verir və onun kübar simasının boş, gərəksiz olduğunu nəzərə çarpdırır. Mahnının mövzusu onun leytmotivinə çevrilir.

İkinci pərdədə Balaşın ariyası geniş opera ariyasıdır. O, Balaşın acı hislərini, öz səadətini itirən bir insanın faciəsini təsvir edir.

İkinci pərdədə inqilabı mahnılar eşidilir. Bu pərdədə Sevilin "Ayrı düşdüm Gündüzümdən" ariyası zorla oğlundan ayrılmış Sevilin kədərini, əzab-əziyyətini göstərir. Ariyanın əsasında dayanan Sevilin leytmotivi burada qəmli, yanıqlı səslənir, ariyanın həzin-dramatik, emosional-ifadəli musiqisi proloqla səsləşir. Ariyada intizar, kədər əhvali-ruhiyyəsi unison təhkiyə mahiyyətində olan, bir qədər deklomasiya xarakteri daşıyan improvizasiya bas-klarnet tembri vasitəsilə verilmişdir.

İkinci pərdədə monoloq üç hissədən ibarətdir. Üçüncü hissə marş musiqisidir, bu isə Varşavyankanın fonunda Sevilin ayrı-ayrı replikalarından ibarətdir. İkinci pərdə xalq içərisindən çıxmış sadə obrazların səciyyəsi ilə bağlıdır. Burada Sevilin ariozosu, Balaşla Sevilin səhnəsi, Atakişinin kupletləri, Sevilin laylası və Gülüşün ariozosu səslənir. Bu pərdənin sonunda yenə vals (natamam şəkildə) verilir.

Üçüncü pərdə isə hər iki mühitdən çıxan obrazların təsviri ilə bağlıdır. Sevilin mərkəzi ariyası, monoloqu, Balaşın hər iki ariyası burada səslənir. Dilbər bu dəfə evdə sentimental romans ifa edir. Üçüncü pərdədə epizodik olaraq yenə vals xatırlanır. Burada ansambl səhnələrinə də (sextet, Balaş və Sevilin dueti) geniş yer verilir. Opera Balaşın "Məhv oldun, Balaş!" nidası ilə bitir və obrazın faciəvililiyi operanın sonunda daha qabarıqdır. "Sevil" operası müasir tematikaya uyğun lirik-psixoloji operadır. Bu iştirakçıların şərhində, mahnı-ariozo üslubunda lirik səpkili musiqidə özünü büruzə verir.

Opera çox qeyri-adi üvertüra-proloqla açılır. Bu üvertüra-proloq çox maraqlı quruluşa malikdir: simfonik orkestrin girişi, azançının çıxışı, qadın xoru, azançının çıxışı fonunda qadın xoru, orkestr postlyudiyası (Sevilin və oğlu Gündüzün leytmotivləri). Beləliklə üvertüra proloq üç bölmədən ibarətdir. Birinci və üçüncü bölmələr instrumentaldır. Üvertüra-proloqun mərkəzi bölməsi isə vokaldır.

Birinci mövzu məşəqqət və zorakılıqla bağlıdır. Ağır mövzu şüştər ladındadır. Faciəvi melodiya malik olan bu mövzunu şur ladında xalqın tutqun, eyni zamanda mübariz obrazı əvəz edir. Bu mövzu inkişaf edərək dramatik nöqtəyə çatır və onu Azançının mövzusu əvəz edir.

Azanın intonasiyaları Sevilin ariyasının instrumental çalğıda, finalda Sevil keçmiş günlərini xatırlayarkən səslənir. Beləliklə, Azançının mövzusu köhnə Bakını təsvir edən leytmotiv əhəmiyyət kəsb edir. Bu mövzu (şur ladı) tez bir zamanda örtülü ağızda oxunan soprano və altlardan ibarət ikisəsli qadın xoru oxuması ilə birləşir. Sonra onu öz qadın hüquqsuzluğundan bəhs edən qadınların "Parla, günəş" xoru əvəz edir.

Xor bitdikdə yenə Azançının mövzusu səslənir. Mövzu orkestrdə müxtəlif taxta nəfəsli alətlərdə ifa edilir. Pərdə endikdə xalqın şur ladında olan mövzusu səslənir. Bu mövzudan əvvəl orkestrdə hümayun ladında qısa motivlər eşidilir. Orkestr postlyudiyası (Moderato maestoso) Sevilin mövzusu üzərində (şüştər ladı) qurulmuşdur. Sevilin mərkəzi çıxışı ("Ayrı düşdüm") bu mövzuya əsaslanır. Postlyudiyanı Gündüzün mövzusu tamamlayır. Operada xarakterlərin açılışı və inkişafı maraqlıdır.

Sevilin ilk çıxışı "Günüm qara, gecə qara" ariozosu Sevilin acı hislərini, mənəvi tənhalığını açır. Ariyanın orta hissəsində qəhrəmanın qəlbində etiraz yaranır. Sevilin laylası – bu xalq musiqisi nümunələrinə yaxın bir melodiya qurulur. Sadə müşayiət fonunda həzin, lirik bir melodiya səslənir. Laylaya orkestr girişi Gündüzün leytmotivinə əsaslanır. Laylanın vokal partiyasında maraqlı an Sevilin zümzüməsi fonunda orkestrdə klarnet solosunun səslənməsidir. Laylanın, ümumiyyətlə kədərli ruhda olmasına baxmayaraq, sonda Sevilin bu çıxışı işıqlı şəkildə tamamlanır. Sevilin ariyasına orkestr girişi "Hümayun" muğamının intonasiyaları üzərində qurulur. Girişin başlanğıc xanəsinə musiqişünas V.Şərifova-

Əlixanova kədər leytmotivi kimi səciyyələndirir. Giriş bas-klarnetdə səslənərək, övladı üçün darıxan tənha ananın iztirablarını əks etdirir. Skripkaların tremlosu və altda səslənən muğam kadensiyaları bu iztirabları daha da gücləndirir. Ariyanın əsas mövzusu "Şüştər" muğamının intonasiyalarına əsaslanır. Sevilin övladına olan hisləri bu muğamın emosional dairəsi ilə açılır. Melodiya muğam intonasiyaları ("Ayrı düşdüm") ilə başlanır, sonra onun həzn, plastik, kantilena ("Aylar keçdi, illər dolandı") əvəz edir. Ariyada orkestr interlüdiyasında Sevil və Balaşın şəxsi faciə leytmotivləri səslənir.

Ariyanın ikinci hissəsi ekspressivliyi ilə seçilir. Bu hissə kulminasiyadır, Sevilin səsi onun həyəcanını, gərginliyi ekspressiv şəkildə seçilir. Vokal melodiya çox zildə, yuxarı registrdə simli alətlərin gərgin tremoloları fonunda səslənir. Sevilin monoloqu obrazın inkişafında kulminasiyadır. Bu operada ən gərgin dramatik və emosional səhnədir. Monoloq Sevilin daxilində baş verən dəyişiklikləri əks etdirir. Monoloqun patetik melodiyası çahargah ladına əsaslanır. Başlanğıc reçitativ çox zildə səslənir. Monoloqun başlanğıcı Gündüzün leytmotivi fonunda səslənir.

Balaşın mahnısı (birinci pərdədə) onun xarakterinin bir sıra cizgilərini açır. Bu ariyanın mövqeyi operanın müxtəlif redaktələrində bir birindən fərqlənir. Bəzi redaktələrdə bu ariya operanın tutqun səhnələrindən sonra verilərək, çox effektiv təzad təşkil edir. Operanın son redaktəsində Balaşın bu mahnısı vals və Dilbərin sentimental romansından sonra səslənir, meşşan-mühitin ab-havası ilə səslənir. Balaşın mahnısı onun Dilbəre olan vurğunluğunu vals ritminin fonunda əks etdirir. Yüngül, uçucu vals ritmi fonunda keçən lirik-mahnıvari melodiyanın ("Aşiqinəm, mən sənin") kulminasiyası çox parlaq səslənir.

Balaşın bu mahnısı onun operada ilk çıxışı olub, yüngül xasiyyətli obrazı açır. Balaşın mərkəzi çıxışı – "Gör nə günlərə qaldın" ariyası çox genişli miqyaslı olub, onun şəxsi dramının ifadəsidir. Artıq Balaş düşkünləşib, özünün günahkar olmasını hiss edir, ariyada onun hiss və həyəcanları böyük faciəvi qüvvə ilə açılır.

Ariyaya orkestr girişi Sevil və Balaşın şəxsi faciə leytmotivi əsasında. Ariyanın bütün birinci hissəsi bu leytmotivə əsaslanır. Birinci hissənin mövzusu bayatı-şiraz ladındadır. İkinci hissə "özüm öz könlümü" sözləri ilə başlanaraq, Balaşın peşmançılıq hislərini ifadə edir, orkestrin həyəcanlı müşayiəti fonunda səslənir.

Balaşın "Ağla, gözüm ağla" ariyası ruhdan düşmüş, sarsılmış qəhrəmanın ağır düşüncələrini əks etdirir. Ariya üç bölmədən ibarətdir. Birinci bölmə bayatı-şiraz ladındadır. Burada Balaşın əvvəlki ariyasından fraqment səslənir. İkinci bölmə şüştər ladındadır. Ariyanın üçüncü bölməsində dramatism çox güclüdür. Operada Sevil və Balaşın dialoq səhnələri mühüm yer tutur. İlk dialoq şəxsi faciə

leytmotivinin əvvəl orkestrdə; sonra isə Sevilin partiyasında səslənməsi üzərində ("Balaş, nədir günahım") qurulur.

Sevil və Balaşın son dueti yenə şəxsi faciə leytmotivi üzərində qurulur. Son redaktədə səhnə elə bu duet səhnəsi ilə tamamlanır ("Məhv oldun Balaş"). Bu səhnədə Balaşın izzətləri, tənhalığı və peşmançılıq hisləri tam şəkildə açılır. Son duet səhnəsinin Pyotr İliç Çaykovskinin "Yevgeni Onegin" operasından Tatyana və Oneginin tamamlayıcı dueti ilə bənzərliyi musiqişünaslar tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir.

Gülüş obrazı çox mütərəqqi fikirli, azad qadın kimi təqdim olunur. O, Sevilə sərbəstliyə, köləlikdən azad olmağa səsləyir. Gülüşün ariozosuna giriş onun leytmotiv əhəmiyyətini kəsb edir. Bu enerjili, mübariz xarakterli mövzu çahargah ladındadır. Giriş mövzusunun xarakteri Gülüşün kəskin, qətiyyətli reçitativ frazaları ilə səsləşir.

Ariozonun vokal partiyası orkestrin eyni səs üzərində yaradılan müşayiəti fonunda səslənir. Belə ifadə tərziradətəli obrazı yaradır. Ariozonun mövzusu bayatı-şiraz ladındadır. Ariozonun sonunda bütün orkestrin güclü səslənməsi Gülüşün Sevilə müraciət çağırışını bir daha təsdiq edir.

Maraqlı bir obraz olan, meşşan mühitini təmsil edən Dilbər sentimental romans və mahnı ilə səciyyələnir. Operanın bir sıra əvvəlki redaktələrində əvvəlcə Dilbərin mahnısı, sonra isə sentimental romansı səslənir. Son redaktədə sentimal romans iki dəfə – valsın bir fraqmentinin səslənməsindən (birinci pərdə, birinci şəkil) sonra və üçüncü pərdədə (Balaşın evində) yenidən verilir. Salon lirikası ruhunda olan bu romansda köhnədilmiş intervallara həssas gedişlər, naz-qəmzəli forşlaqlar, orkestr müşayiətində gitara səsi təqlid edilir.

Dilbərin "Mən elə Dilbərəm" mahnısı tanqonu xatırladır. Bu mahnı son redaktədə sentimental romans, Balaşın mahnısı, Əbdüləli bəy və Məmmədəli bəyin komik duetindən sonra səslənir. Çıxışların belə yerləşdirilməsi Balaşın və Dilbərin əhatəsinin, onların mühitinin göstərilməsi ilə bağlıdır. Dilbərin mahnısında P.Sarasatenin "Qara çəti" romansının transformasiya edilmiş intonasiya və ritmləri istifadə olunmuşdur. Operada xalq içindən çıxmış sadə obrazların səciyyəsi də maraqlı tərzdə verilir.

Atağının kupletləri mahnıya yaxın bir tərzdə şərh olunur. Onun poetik mətni folklordan – nazlamalardan götürülmüşdür. Bayatı şəklində qurulmuş poetik mətn segah ladında oynaq, rəqsvari, eyni zamanda sadə melodiya ilə uzlaşır. Taftanın obrazı kuplet formasında mahnıda açılır. Bu mahnının melodik cizgilərində Azanğının mövzusunun bəzi intonasiyaları görünür.

Operada dramaturji münaqişə iki zidd personaj qrupunun səciyyəsinin açılışına əsaslanır. Birinci qrupu xalq və onun nümayəndələri, ikinci qrupa meşşan mühiti təşkil edir. Meşşan mühitinin nümayəndələri olan Əbdüləli bəy və

Məmmədəli bəy komik-satirik planda açılır. Bu cütlüyün açılışında bəzən qrotesk cizgiləri meydana çıxır. Əbdüləli bəylə Məmmədəli bəyin duetində meyxana janrının xüsusiyyətləri görünür. Operada parlaq instrumental nömrələrdən biri olan vals mühüm mövqeyə malikdir. Vals yüngül təbiətli Dilbərin obrazı ilə assosiasiya yaradır. Müxtəlif redaktələrdə bu vals müxtəlif pərdələrdə yerləşdirilir.

İkinci pərdədə vals yenidən fraqment şəkildə səslənir. Üçüncü pərdədə Balaşın ariyasından sonra vals təkrar olunur. Vals hadisələrə lirik çalarlar gətirir, dəfələrlə təkrar olunaraq Dilbər və onun mühitini səciyyələndirir. Vals üçhissəli formadadır, bir neçə mövzuda qurulur. Uçucu xarakterli D-dur mövzusunun d-moll tonallığında Sevilin leytmotivi və "Uzundərə" xalq rəqsinin orta mövzusu əvəzləyir. Dilbərin replikaları səslənir. Xalq rəqsinin mövzusunun valsa daxil edilməsi təzadı daha da gücləndirir.

Əsərləri:

Azərbaycan musiqisinin klassiklərindən sayılan F. Əmirov "Sevil" operasının (1953), "Ürəkçalanlar" (1944), "Gözün aydın" (1946) musiqili komediyalarının, "Nəsimi dastanı" (1973), "Min bir gecə" (1979), "Nizami" (1984) baletlərinin müəllifidir. "Azərbaycan" süitəsi, "Simfonik rəqslər", "Azərbaycan qravürləri", fortepiano üçün "12 miniatür", uşaq pyesləri, skripka ilə fortepiano üçün "Muğam-poema", sonata, mahnı və romanslar və s. əsərlər bəstələmişdir. Fikrət Əmirov Azərbaycan musiqisində simfonik muğam janrının yaradıcısıdır. "Şur", "Kürd ovşarı", "Gülüstan-Bayatı-Şiraz" simfonik muğamları onun yaradıcılığında mühüm mərhələ təşkil edir.

Mühazirə mövzusu № 12

Niyazi Zülfüqar oğlu Tağızadə-Hacıbəyov

Həyat və yaradıcılığı

Dünya şöhrətli dirijor, gözəl bəstəkar, görkəmli musiqiçi-ictimai xadim, xalq artisti, Dövlət və beynəlxalq mükafatlar laureatı Niyazi Zülfüqar oğlu Niyazi Zülfüqarov !1912-1984) Azərbaycan xalqının yetirdiyi ən qüdrətli sənətkarlardan biridir. O, özünün qaynar və mənalı ömrü boyu milli mədəniyyətimizin çiçəklənməsi naminə əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, xüsusilə də Azərbaycan bəstəkarlarının saysız-hesabsız simfonik, opera və balet əsərlərini əlçatmaz səviyyədə təcəssüm etdirməklə, onların uğurlu

taleyinimüəyyən etmiş, beləliklə də xalqımızın musiqi salnaməsinə parlaq səhifələr yazmışdır

Niyazi Zülfüqar oğlu Tağızadə – Hacıbəyov 1912-ci ildə avqustun 20-də Tbilisi şəhərində dövrünün tanınmış bəstəkarı Zülfüqar Hacıbəyovun ailəsində anadan olmuşdur. Çox kiçik yaşlarından ətrafında məşhur musiqi xadimlərini görən Niyazidə də musiqiyə böyük maraq oyanır. O, ilk təhsilini Bakı Musiqi Texnikumunda alır, lakin sonra təhsilini davam etdirmək üçün Moskva və Leningrad (indiki Sankt-Peterburq) şəhərlərinə gedir. Niyazi 1984-cü ildə avqustun 2-də Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

"Xosrov və Şirin" operasının (1942), "Çitra" baletinin (1961), "Zaqatala süitəsi" (1934), "Qaytağı" (1939), "Konsert valsı" simfonik əsərlərinin, "Rast" simfonik müğəminin (1949) "1920-ci ildə" opera-kantatasının, simfonik orkestr üçün "Rəqs süitəsi"nin, Hindistan yazıçısı Rabindranat Taqorun əsərləri əsasında yaratdığı "Çitra" baletininin (1962) və sairə musiqi əsərlərinin müəllifidir.

Gənclik illəri: ağır atletika və hərbcilik

Uşaq ikən hərbcisi olmağa hazırlaşır, kadet məktəbində dərs alırdı. Yaxşı futbol hakimliyi, təyyarə idmanına marağı vardı. Niyazi "Dinamo" cəmiyyətinin ağır atletika üzrə birinciliklərində dəfələrlə iştirak edib. 16-18 yaşlarında 56 kq çəki dərəcəsinə bir neçə dəfə Bakı və Azərbaycan çempionu, medalçısı olmuş Maestro, həm də bir neçə ölkə rekordçunu vurmuşdu. Sonradan konservatoriyaya daxil olan və diqqətini əsasən musiqiyə yönəldən Maestro, buna baxmayaraq idmandan soyumayıb. Bu illərdə idman sevgisinin musiqidən heç də az olmadığını sübut edən görkəmli ictimai xadimimiz, onu tanıyanlar arasında böyük rəğbət hissi oyadıb. Niyazi II dünya müharibəsindən sonra - 1946-60-cı illərdə Azərbaycanın Ağır Atletika Federasiyasına da rəhbərlik edib. O vaxtlar bu qurum başqa cür adlanırdı – Azərbaycan SSRİ İdman Nazirliyinin nəzdində ağır atletika şöbəsinin sədri. Uzun müddət bu postu tutan Maestro bir çox idmançıların yetişməsi, onların ittifaq və beynəlxalq səviyyəli yarışlara qatılmasına kömək etmişdir. Bütün bunlar onun bu idman növünə olan böyük sevgisindən xəbər verir. Amma bir çox ağrılar, şəxsi problemlər Maestroya bu işini davam etdirmək imkanı verməyib.

Respublikasının əməkdar bədən tərbiyəsi xadimi, görkəmli mütəxəssis, ağır atletika üzrə dəfələrlə Azərbaycan və İttifaq çempionu, veteran idmançı və müəllim Mirzə Hüseynov Maestro Niyazini belə xatırlayır:

"O, biz uşaq olanda – təxminən 40-cı illərin sonu, 50-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan ağır atletikasına rəhbərlik etmişdi. Çox güclü, enerjili, eyni zamanda idmansevər bir insan idi. Az qala hər gün bizim məşqlərimizi izləyər, uğurlar qazanmağa ruhlandırırdı. Səmimi adam idi. Mən uşaq olmağıma baxmayaraq bunu yaxşı xatırlayıram. O, özü uşaqlıqda ağır atletika ilə məşğul olmuş, şəhər və ölkə birincisi olmuşdu. Həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən güclü insan idi".

Musiqi yaradıcılığı

Niyazi Z.Hacıbəylinin "Aşıq Qərib", Ü.Hacıbəylinin "Arşın mal alan" və s. əsərlərinin yeni redaksiyalarını hazırlamış, Azərbaycan xalq mahnılarını ("Xumar oldum", "Qaragilə", "Ay bəri bax", "Küçələrə su səpmişəm" və s.) simfonik orkestr üçün işləmiş, 1935-ci ildə "Rast" və "Şur" muğamlarını nota salmışdır. Niyazi 1934-cü ildə "Zaqatala süitəsi"ni yazmış, 1944-cü ildə ikihissəli "Qəhrəmanlıq" simfoniyası üzərində işini bitirmişdir. Azərbaycan musiqisində ilk simfonik əsərlərin müəlliflərindən olan Niyazi milli simfonizmin təşəkkülü və inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Niyazinin 1942-ci ildə yazdığı "Xosrov və Şirin" operası musiqi dramaturgiyasının çoxplanlı olması, psixoloji gərginliyi, xor səhnələri və opera epizodlarının ifadəliliyi ilə fərqlənir. Onun 1949-cu ildə yazdığı "Rast" simfonik muğamı dramaturji bitkinliyi, güclü emosional təsiri, zəngin melodikası, xüsusilə harmonik dilinin əlvanlığı və ifadəliliyi ilə fərqlənir. "Rast" müəllifin idarəsi ilə bir çox xarici ölkələrdə səslənmiş, Çexiyada "Suprafon", ABŞ-da "Rikordi" musiqi şirkətləri tərəfindən qrammofon valına yazılmışdır.

1951 – 1952-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının dirijoru işləmiş Niyazi 1951 və 1952-ci illərdə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür. Azərbaycan milli dirijorluq məktəbinin formalaşması Niyazinin adı ilə bağlıdır. Onun yozumunda milli bəstəkarların bir çox əsərləri, o cümlədən Ü.Hacıbəylinin "Koroğlu" operası dünya musiqisinin qızıl fonduna daxil olmuşdur. Niyazi M.Maqomayevin "Nərgiz", Q.Qarayev və C.Hacıyevin "Vətən", F.Əmirovun "Sevil", P.Çaykovskinin "Qaratoxmaq qadın", A.Borodin "Knyaz İqor", J.Bizenin "Karmen", C.Puççininin "Bohema", B.Smetananın "Satılmış gəlin" operalarını, S.Hacıbəyovun "Gülşən", Q.Qarayevin "7 gözəl", "İldırımli yollarla" baletlərini tamaşaya hazırlamışdır. 1959-cu ildə SSRİ xalq artisti adına layiq görülən Niyazi 1961-ci ildə S.M.Kirov adına Leningrad Opera və Balet Teatrının baş dirijoru təyin olunmuşdur. SSRİ-nin ən məşhur teatrlarından birinə rəhbərlik etmək o dövrdə onun bir musiqiçi kimi böyük nüfuzundan xəbər verirdi. O burada A.Məlikovun "Məhəbbət əfsanəsi" baletinin ilk tamaşasını hazırlamışdır. Həmçinin P.Çaykovskinin "Yatmış gözəl" və S.Prokofyevin "Daş çiçək" baletlərinin yeni quruluşuna dirijorluq etmiş, həmin baletlərlə Parisin "Grand-Opera", Londonun "Kovent-Qarden" teatrlarında qastrol tamaşaları vermiş və böyük uğur qazanmışdır. Müqavilə əsasında xarici ölkələrdə işləmək təklifi alan dirijor ona bir azərbaycanlı kimi doğma olan Türkiyəni seçmişdir.

Niyazi P.Çaykovskinin "Yevgeni Onegin" və "Qaratoxmaq qadın", C.Verdinin "Aida" operalarına Ankara Opera və Balet Teatrında, türk bəstəkarı Ə.Sayqunun "Koroğlu" operasına İstanbul Opera Teatrında ilk quruluş vermiş, onun ilk tamaşasına və "Yunus İmrə" oratoriyasına dirijorluq etmişdir. İfaçılıq sənəti tanınmış sənətkarlar D.Şostakoviç. Ş.Q.Şarayev, K.Sekki, B.Tarcan,

V.Dobiaş və b. tərəfindən yüksək qiymətləndirilən Niyazi Azərbaycana qayıdaraq Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının bədii rəhbəri və baş dirijoru təyin edilmişdir. Niyazinin "Konsert valsı" və s. simfonik əsərləri, fortepiano ilə orkestr üçün konserti klassik musiqi əsərləri hesab olunur. O, "Təbrizim", "Dağlar qızı", "Vətən haqqında mahnı", "Arzu" mahnılarının müəllifidir. Niyazi Ə. Haqverdiyevin "Dağılan tifaq", C.Cabbarlının "Almas", S.Vurğunun "Vaqif, A. Korneyçukun "Polad qartal" dram tamaşalarına, həmçinin "Almas", "Kəndlilər", "Fətəli xan" və s. kinofilmlərə yazılmış musiqilərin müəllifidir.

Niyazi 1967-ci ildə Ü.Hacıbəyov adına Azərbaycan SSR Dövlət mükafatı laureatı, 1972-ci ildə Azərbaycan Lenin komsomolu mükafatı laureatı olmuşdur. Niyazi məşhur hind filosofu R. Taqorun "Çitraqoda" fəlsəfi dramı üzrə "Çitra" baletini yazmışdır. Bu balet böyük uğurla bir çox şəhərlərdə nümayiş etdirilmişdir. Baletdə Niyazi hind xalq musiqisinin ritm və intonasiyalarından, orkeströvada hind musiqi alətlərinin səslənməsini xatırladan tembrlərdən istifadə etmişdir. 1974-cü ildə Niyazi Hindistanda beynəlxalq Nehru mükafatına layiq görülmüşdür. Niyazi Azərbaycan musiqisinin ifaçılıq problemlərinə dair bir çox məqalələrin müəllifidir. O həmçinin Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının redaksiya şurasının üzvü olmuşdur.

1979-cu ildə Niyazi Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının direktoru təyin olunmuş, 1982-ci ildə Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür. Fəaliyyəti dövründə Niyazi 2 dəfə Lenin ordeni, Oktyabr İnqilabı, Qırmızı Əmək Bayrağı, "Şərəf nişanı" ordenləri, Bolqarıstanın Kirill və Mefodi ordeni, Macarıstanın B. Bartok adına medalı ilə təltif edilmiş, 1982-ci ildə Tiflisin fəxri vətəndaşı seçilmişdir.

Azərbaycan dirijorluq məktəbinin formalaşması və inkişafı onun adı ilə bağlıdır. 1937-ci ildə Mirzə Fətəli Axundzadə adına Opera və Balet teatrında dirijorluq vəzifəsinə dəvət olunur. 1938-ci ildə Moskva şəhərində keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongunlüyündə Müslüm Maqomayevin "Nərgiz" operasına dirijorluq edir. Üzeyir Hacıbəyovun "Koroğlu", Qara Qarayevin və Cövdət Hacıyevin "Vətən", Fikrət Əmirovun "Sevil" operalarının, Arif Məlikovun "Məhəbbət əfsanəsi" baletinin dirijorluğunu da Niyazi etmişdir. Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin bədii rəhbəri və dirijoru olmuşdur.

Avropa və Asiyanın bir sıra ölkələrində çoxlu sayda dirijor kimi müvəffəqiyyətli çıxışlarına görə 1959-cu ildə SSRİ xalq artisti adına layiq görülüb. Bundan başqa o, SSRİ Dövlət mükafatına və "Çitra" baletini yaratdığına görə Hindistanda Beynəlxalq Nehru mükafatına layiq görülüb.

Görkəmli dirijor 1958-ci ildən ömrünün sonuna qədər Bakıda Bülbül prospekti 21 ünvandakı mənzildə yaşayıb. Muzeyin qapısından dəhlizə daxil olan hər kəsi Niyazinin şəkilləri qarşılayır. Maestronun əzəmətli heykəli də bu

mənzildədir. Divarda Niyazinin yaradıcılığını, musiqi xadimləri ilə görüşlərini əks etdirən fotosəkillər, konsertlərinin nadir afişaları yer alıb.

Muzeyin açılışında Ümummilli lider Heydər Əliyevin xüsusi təşəbbüsü olmuşdur. 1994-cü il sentyabrın 18-də mənzil-muzey fəaliyyətə başlamışdır. Niyazinin musiqi festivallarında çıxışları, musiqi məktəblərində, hərbiçilərlə və s. görüşləri fotosəkillərdə əks olunubdur. Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrı tərəfindən muzeyə daxil olan “Xosrov və

Şirin” operasının partiturası da muzey materiallarına daxildir. 5 otaqdan ibarət mənzil muzeyin qonaq otağının divarlarını Niyazi və Həcər xanımın portretləri ilə yanaşı Ejən Dlakruanın rəsm əsəri, İ.Kajvazovskinin “Dənizdə səhər” və naməlum rəssamın “Güllər” əsəri bəzəyir. Kitab şkafinda maestronun nadir kitabları qorunur.

Maestroya məxsus 279 material AMEA-nın Tarix Muzeyində saxlanılır. Salman Mümtaz adına Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində, Əlyazmalar İnstitutunda, Səsyazmaları Arxivində də maestronun həyat və fəaliyyətinə aid sənədlər qorunur.

Mühazirə mövzusu № 13

“Rast” simfonik muğamı

Niyazinin “Rast”ı özündə üçhissəli silsilənin xüsusiyyətlərini cəmləşdirən birhissəli kompozisiyadır. Burada təzad təşkil edən obrazlı sahələr bir-birini əvəz edir. “Mayə” bölməsi – silsilənin I hissə funksiyasını daşıyır. “Vilayəti” bölməsi lirik Andante yerini tutur, zərif, bir qədər məzəli, məlahətli “Şikəsteyi-fars” bölməsi 4 hissəli silsilədə skertsonu əvəz edir. Sonluq vəzifəsini əvəz edən “Əraq” dinləyicini “Maye”nin obrazlarına qaytarır. Tez-tez təkrarlar, xatırlatmalar quruluşun bütövlüyünə imkan yaradaraq simfonik muğamın xalqın həyatı haqqında, sevinc və kədəri, döyüş və qələbələri haqqında bütöv, bənzərsiz, ardıcıl inkişaf edən təhkiyə kimi qavranılmasına kömək edir.

Niyazi “Rast” simfonik muğamını eyniadlı xalq muğamı əsasında yazmışdır. Bəstəkar burada xalq “Rast”ının bütün ənənəvi improvizasiya üslubu bölmələrindən istifadə etmişdir. Xalq muğamında olduğu kimi, burada da improvizasiya üslublu bölmələr, dəqiq vəznli bölmələrlə növbələşir. Eyni zamanda bəstəkar qarşısına qoyduğu məqsədə ciddi yaradıcılıqla yanaşaraq, bəzi ənənəvi bölmələri işləmələrlə (vəznli), muğamda adətən istifadə olunan təsnifləri isə xalq mahnıları ilə əvəz etmişdir.

Muğam simli alətlər qrupunun ifasında aramlı, möhtəşəm və mənalı səslənən giriş bölməsi ilə başlayır.

Bölmənin ikinci həyəcanlı mövzusu dinləyicini daha sonra səslənən “Mayə”yə yaxınlaşdırır.

Yeni mövzu ilə başlayan “Mayə” bölməsi obraz rəngarəngliyi və musiqi dilinin zənginliyi ilə seçilir. Burada dinamik inkişaf edən əsas, shtiraslı mövzudan sonra (Largo) epizodunda yeni, şəffaf və sakit xarakterli mövzu səslənir. “Mayə”dən sonra ifa olunan dəqiq vəznli böyük epizod xalq muğamındakı “rəngi” əvəz edir. Bu epizoddan sonra improvizasiya üslublu “Vilatyəti” bölməsi səslənir. Üç hissəli “Vilayəti” bölməsində kənar hissələrin (I-III) əsasını təşkil edən qəmgin melodiya gələcək epizodların bəzilərində (Allegro can molto espressivo və poco meno mosso) böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əsərdə emosional ifadəli bölmələrdən biri də “Şikəsteyi-fars”dır. Bu bölmə öz vahidliyi ilə seçilir. Vəhdət təşkil edən elementlərdən orqan punktları, uzun zaman işlənən ostinato və variant inkişaf üslubunu qeyd etmək lazımdır.

“Mayə”yə qayıdarkən müəllif muğamdakı təsnifi “əlində sazın qurbanı” adlı məşhur xalq mahnısı ilə əvəz etmişlər. rəngarəng harmoniya boyaları, polifonik üslubları və koloritli orkestr səslənməsi ilə zənginləşən bu mahnı bəstəkarın bədii ustalığının daha bir nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir.

Repriz funksiyasını daşıyan “Əraq” bölməsindən sonra təntənəli yürüşü xatırladan koda səslənir. Bəstəkar. Bu kodada “Bərbaşt” və “Mayə” bölmələrin mövzularından ümumiləşmiş şəkildə istifadə edərək, əsərdə vahidlik yartmışdır.

Orkestri çox gözəl bilən Niyazi öz muğamında tembr boyaları ilə, orkestrin koloritliyi ilə dinləyicini məftun etmişdir.

Əsərləri:

Məşhur azərbaycanlı dirijoru və bəstəkarı Niyazi "Xosrov və Şirin" operasının (1942), "Çitra" baletinin (1961), "Zaqatala süitəsi" (1934), "Qaytağı" (1939), "Konsert valsı" simfonik əsərlərinin, "Rast" simfonik müğamının (1949) "1920-ci ildə" opera-kantatasının, simfonik orkestr üçün "Rəqs süitəsi"nin, Hindistan yazıçısı Rabindranat Taqorun əsərləri əsasında yaratdığı "Çitra" baletininin (1962), bir sıra vokal əsərlərin müəllifidir.

Istifadə edilən ədəbiyyat və mənbə:

1. S.C.Qasımova, N.H.Bağirov Azərbaycan sovet musiqi ədəbiyyatı. Bakı - 1984
2. Z.Səfərova. Azərbaycan musiqi tarixi, üçüncü cild. Bakı - 2018
3. Zemfira Səfərova Azərbaycan musiqi tarixi, Bakı – 2017
4. [http://anl.az/down/hu_bibliografiya\(1905-2015\).pdf](http://anl.az/down/hu_bibliografiya(1905-2015).pdf)
5. http://anl.az/down/medeniyyet2008/avqust/medeniyyet2008_avqust_218.htm
6. <http://anl.az/down/u.hacibeyli.pdf>
7. <http://azadveten.blogspot.com/p/uzeyir-hacbyov.html>
8. <http://azpress.az/index.php?lang=az§ionid=news&id=11500>
9. <http://azteatr.musigi-dunya.az/file?id=105&dt=236>
10. <http://kaspi.az/az/sah-ismayil-operasinin-maraqli-debutleri/>
11. <http://meneviservetimiz.az/az/2012-05-27-06-30-20/simfonik,-instrumental-v%C9%99-vokal-%C9%99s%C9%99rl%C9%99r/item/260-as%C9%99f-zeynall%C4%B1-%C3%B6lk%C9%99m-romans%C4%B1>
12. http://musakademiya.musigi-dunya.az/elmi_neshrler/z_safarova_2cild_1.pdf
13. [https://az.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n_mal_alan_\(operetta\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n_mal_alan_(operetta))
14. https://az.wikipedia.org/wiki/Fikr%C9%99t_%C6%8Fmirov
15. [https://az.wikipedia.org/wiki/Koro%C4%9Flu_\(opera\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Koro%C4%9Flu_(opera))
16. https://az.wikipedia.org/wiki/Qara_Qarayev
17. [https://az.wikipedia.org/wiki/Sevil_\(opera\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Sevil_(opera))
18. [https://az.wikipedia.org/wiki/Yeddi_g%C3%B6z%C9%99l_\(balet\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Yeddi_g%C3%B6z%C9%99l_(balet))
19. <https://azerbaijan.az/related-information/256>
20. <https://wikipedia.anarim.az/?q=X%C3%BCsusi:MobileDiff/3825466>
21. [https://wikipedia.anarim.az/?q=Sevil_\(opera\)](https://wikipedia.anarim.az/?q=Sevil_(opera))
22. https://www.azerbaijans.com/content_285_az.html